

Rus og utilregnelighet

En analyse av straffeloven § 20 fjerde ledd

Kandidatnummer: 107

Antall ord: 14 070

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

[10.12.2021]

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	1
1 Innledning.....	3
1.1 Tema og problemstilling.....	3
1.2 Metodisk framstilling.....	4
1.3 Videre disposisjon.....	5
2 Begrepsmessige og generelle utgangspunkt.....	6
2.1 Begrepene tilregnelighet og utilregnelighet.....	6
2.2 Likhetsprinsippet.....	7
2.3 Begrunnelsene for å frita utilregnelige for straffansvar.....	8
3 Rus og psykisk sykdom.....	11
3.1 Oversikt.....	11
3.2 Sammenhengen mellom rus og psykisk sykdom.....	11
3.3 Rus og psykisk sykdom i fengsel.....	14
4 Reglene om rusutløst og selvforskyldt utilregnelighet.....	15
4.1 Reglene i korthet.....	15
4.1.1 Utgangspunkt: de generelle utilregnelighetsreglene.....	15
4.1.2 Unntak: reglene om selvforskyldt rus og selvforskyldt utilregnelighet.....	16
4.2 Særreaksjoner for utilregnelige lovbytere.....	17
4.3 Bakgrunn og begrunnelser for reglene om rus.....	18
4.3.1 Innføring av reglene, straffeloven av 1902.....	18
4.3.2 Lovrevisjonen i 1929.....	19
4.3.3 Straffeloven av 2005.....	20
4.3.4 Lovrevisjonen i 2020.....	21
5 Nærmere analyse av § 20 fjerde ledd første punktum.....	24
5.1 Oversikt.....	24
5.2 Forbigående utilregnelighet.....	24
5.3 Selvforskyldt rus.....	26
5.4 Unntak dersom “særlige grunner” tilsier det.....	28
5.5 Kritisk analyse.....	29
5.5.1 Skyldprinsippet.....	29
5.5.2 Likhetsprinsippet.....	31

5.5.3	Rusavhengighet.....	32
5.5.4	Flere syke i fengsel?.....	33
6	Nærmere analyse av § 20 fjerde ledd annet punktum.....	34
6.1	Oversikt.....	34
6.2	Vedvarende utilregnelighetstilstand.....	34
6.3	Selvforskyldt utilregnelighet.....	34
6.4	Krav om at “særlige grunner” tilsier straffansvar	36
6.5	Kritisk analyse	37
6.5.1	Skyld- og prevensjonshensyn	37
6.5.2	Likhetsprinsippet.....	38
6.5.3	Rusavhengighet.....	40
6.5.4	Flere syke i fengsel?.....	41
7	Samlet vurdering og forslag til endringer	42
	Kilde- og litteraturliste	45

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Et grunnprinsipp i norsk strafferett er at personer som var *utilregnelige*¹ i gjerningsøyeblikket ikke skal holdes strafferettslig ansvarlig. Utilregnelighet er regulert i Lov om straff av 2005 (heretter forkortet strl.) § 20 første til tredje ledd. Et unntak fra grunnprinsippet om at utilregnelige ikke kan holdes strafferettslig ansvarlig, er når gjerningspersonen selvforskyldt har fremkalt utilregnelighetstilstanden eller tilstanden var en følge av selvforskyldt rus, jf. strl. § 20 fjerde ledd.

Rettsaken i kjølvannet av terrorangrepet 22. Juli 2011, da regjeringskvartalet ble bombet og et massedrap ble utført på Utøya, skapte diskusjon vedrørende datidens utilregnelighetsregler. Diskusjonen ble særlig foranlediget som følge av sakens tvil om gjerningspersonens sinnstilstand. Tvilen fortonte seg ved at to rettsoppnevnte sakkyndige konkluderte med at gjerningspersonen var utilregnelig, før to nye sakkyndige konkluderte motsatt.² I etterkant av terrorangrepet oppnevnte regjeringen et utvalg (Utilregnelighetsutvalget) som fikk mandat til å vurdere blant annet behovet for og utforming av reglene om utilregnelighet.³ Basert på arbeidet til Utilregnelighetsutvalget, vedtok Stortinget flere endringer i strl. § 20 om utilregnelighet. Blant disse endringene ble det lagt til en mindre endring i fjerde ledd første punktum om selvforskyldt rus, og innføring av en ny regel i annet punktum om selvforskyldt utilregnelighet. Reglene trådte i kraft 1. Oktober 2020.

Tema i min oppgave er de nye reglene i strl. § 20 fjerde ledd. Ettersom bestemmelsen relativt nylig trådte i kraft foreligger det liten avklaring om hva bestemmelsen er ment å omfatte etter endringen. Oppgavens sentrale problemstilling er hvordan gjeldende regler skal forstås, hvilke utfordringer som eventuelt finnes med reglenes innhold og hvorvidt det i tilfelle er behov for videre endringer.

---

¹ Se kapittel 2.1 for nærmere redegjørelse av begrepet utilregnelighet.

² Se Rg-2012-1153 avsn. 6.2.

³ NOU 2014:10 s. 21.

1.2 Metodisk framstilling

Oppgaven inneholder både en deskriptiv (de lege lata) og normativ (de lege ferenda) analyse av strl. § 20 fjerde ledd. I tillegg vil oppgaven ha komparative innslag, ettersom en bredere forståelse av endringene i strl. § 20 fjerde ledd forutsetter sammenligninger med den tidligere bestemmelsen. Dette påvirker også metodebruken i oppgaven.

Oppgavens deskriptive del analyserer hvordan strl. § 20 fjerde ledd skal tolkes. Alminnelig juridisk metode setter rammene for analysen.⁴ Den metodiske tilnærmingen til strafferetten er særlig preget av legalitetsprinsippet,⁵ der ordlyden er styrende i tolkningen av strafferettslige bestemmelser.⁶ I tråd med alminnelig juridisk metode, er det også relevant å se hen til lovendringens forarbeider ved tolkning av strl. § 20 fjerde ledd, herunder hvordan bestemmelsen er ment å ramme. I den forbindelse benyttes særlig uttalelser i NOU 2014:10, Prop. 154 L (2016-2017) og Innst. 296 L (2018-2019). Videre vil sentrale forarbeider til straffeloven før endringen være aktuelle ved tolkning av dagens fjerde ledd, deriblant Ot.prp.nr.90 (2003-2004). Særlig gjelder dette for forståelsen av de delene av bestemmelsens fjerde ledd som står uendret, men også for å kaste lys over hva som skiller endringene fra den tidligere ordlyden. Nyere rettspraksis om rus og utilregnelighet som knytter seg til det nye fjerde leddet er foreløpig ikke tilgjengelig. Det vil benyttes rettspraksis som knytter seg til det gamle fjerdeleddet, om selvforskyldt rus, som også er relevant ved tolkning av dagens bestemmelse, særlig for lovvilkår som er ment uendret.

I den normative analysen skal det vurderes eventuelle utfordringer ved bestemmelsens fjerde ledd, samt hvorvidt lovteksten bør endres og i så fall hvilken endring som bør gjøres. Den normative analysen vil bygge på grunnleggende rettslige prinsipper og begrunnelser bak reglene, samt kunnskap om rus og psykisk sykdom. I forbindelse med kunnskap om rus og psykisk sykdom vil det være et større fokus på litteratur om utilregnelighet og rus. Artikler fra andre fagområder benyttes for å belyse hvordan rus og psykisk sykdom fungerer sammen.⁷

---

⁴ Se blant annet Eckhoff (1997).

⁵ Legalitetsprinsippet er kravet om lovhjemmel for å pålegge noen straff, og er hjemlet i Grunnloven § 96. Se mer om lovskravet i blant annet Gröning, Husabø, Jacobsen (2019) s. 63 flg., Eskeland (2018) s. 101 flg. og Matningsdal (2015) s. 90 flg.

⁶ Se blant annet Eskeland (2018) s. 92 flg. for strafferettslig metode.

⁷ I spørsmål om utilregnelighet er det *retten* som konkluderer, selv om de sakkyndiges vurderinger har stor betydning, jf. Prop. 154 L (2016-2017) s. 83. De rettslige vurderingene er ikke alltid i overensstemmelse med kliniske vurderinger, og ord og uttrykk kan ha ulikt innhold i juridisk og medisinsk terminologi. Artikler fra andre fagområder har ikke like stor rettskildevekt som juridiske artikler, og vil derfor kun benyttes i den normative analysen.

Det er en pågående internasjonal diskusjon rundt utilregnelighet og rus i rettsvitenskapelig litteratur. Oppgaven vil avgrenses til litteratur som omhandler disse problemene i norsk kontekst.

1.3 Videre disposisjon

Oppgaven er i det videre strukturert slik at kapittel 2 inneholder begreper og generelle utgangspunkt, kapittel 3 omhandler kunnskap om rus og psykisk lidelse og kapittel 4 tar for seg reglene og reglenes historikk i korthet. Hensikten er å skape en forståelse for reglenes bakgrunn, og dermed danne grunnlag for den nærmere analyse av reglene og kritiske vurderinger til dem.

Videre i kapittel 5 og 6 foretar jeg en nærmere analyse av bestemmelsens første og annet punktum. I kapittel 5, der jeg tar for meg første punktum, gjennomgår jeg først vilkårene etter bestemmelsen, før jeg i kapittel 5.5 foretar en kritisk analyse av bestemmelsen. Analysen av annet punktum, i kapittel 6, er satt opp på samme måte.

Avslutningsvis, i kapittel 7, foretas en samlet vurdering av reglene om rus og utilregnelighet i § 20 fjerde ledd. I vurderingen sees både på bestemmelsens nåværende innhold, samt et forslag til en alternativ utforming av § 20 fjerde ledd.

2 Begrepsmessige og generelle utgangspunkt

2.1 Begrepene tilregnelighet og utilregnelighet

En forutsetning for straffansvar i norsk rett er at gjerningspersonen var tilregnelig på gjerningstidspunktet. Utilregnelighet forklares ofte som *mangel på skyldevne*.⁸ Dersom vedkommende er uten skyldevne, og dermed utilregnelig, anses vedkommende ikke som strafferettslig ansvarlig. I slike tilfeller skal vedkommende frifinnes for straffansvar, men kan under visse forutsetninger ilegges andre særreaksjoner.⁹

Tilregnelighet er negativt avgrenset i strl. § 20, som fastsetter tilfeller der tiltalte mangler skyldevne.¹⁰ Verken loven eller forarbeidene gir noen definisjon av skyldevne eller tilregnelighet.¹¹ Det er imidlertid flere teoretikere som har forsøkt å definere begrepene. Gröning, Husabø og Jacobsen forklarer skyldevne som tilfeller der en person “kunne (og burde) handlet annerledes”.¹² Gröning forklarer utilregnelighet blant annet i relasjon til frihet og fornuftskapasitet, der tilregnelighet kan defineres som “den enkeltes evne til å ta ansvar for å handle riktig og i tråd med de normer straffeloven kommuniserer”.¹³ Finn Haugen definerer utilregnelighet som at personen “på grunn av meget lav eller alvorlig psykisk forstyrrelse enten ikke forstod handlingens virkelige innhold eller at den var ulovlig, eller manglet evne til å handle i samsvar med slik innsikt”.¹⁴ Eskeland sammenligner med dagligtalen og definerer tilregnelighet som “intellektuell evne til å treffe rasjonelle valg – både ved at han har evne til å forstå at det kan ha konsekvenser for andre og/eller ham selv hvilket handlingsalternativ han velger”.¹⁵ Den tyske strafferettsjuristen Liszt definerte i sin tid tilregnelighet som den normale evne til å la seg bestemme av motiver.¹⁶ Andenæs kritiserer imidlertid definisjonen til Liszt ved at den ikke sier noe om hva som er “normalt” og hvor stort avvik fra dette som kreves for

---

⁸ Se blant annet Gröning, Husabø, Jacobsen (2019) s. 484, Andenæs (2016) s. 288 og Eskeland (2018) s. 340 flg.

⁹ Se kapittel 4.2.

¹⁰ Se kapittel 4.1 for en kort gjennomgang av lovteksten.

¹¹ Det fremkommer imidlertid av forarbeidene at det stilles krav om at gjerningspersonen må kunne klandres for sin handlemåte for at han skal kunne straffes, uten at det tilknyttes et begrep, jf. Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 111.

¹² Gröning, Husabø, Jacobsen (2019) s. 485.

¹³ Gröning (2014) s. 409.

¹⁴ Haugen (2013) s. 505.

¹⁵ Eskeland (2018) s. 339.

¹⁶ Franz v. Liszt, *Strafrechtliche Ausätze und Vorträge 2* (1905), oversatt av Andenæs (2016) s. 288.

utilregnelighet.¹⁷ På sin side mener Andenæs det ikke er mulig å gi en klar definisjon av begrepene.¹⁸

Etter min mening innebærer tilregnelighet at gjerningspersonen hadde evne til en realistisk vurdering av handlingen vedkommende utførte, og hadde tilstrekkelig evne til å kunne handle annerledes. Dersom gjerningspersonen ikke var klar over handlingen, eller ikke hadde slik forståelse og evne, vil han være utilregnelig og ikke strafferettslig ansvarlig.

2.2 Likhetsprinsippet

I denne sammenheng er det også på sin plass å omtale likhetsprinsippet, fordi prinsippet har betydning for hvordan vi bør definere og regulere utilregnelighet, inkludert eventuelle unntak ved rus.

Et grunnprinsipp i norsk strafferett er likhetsprinsippet¹⁹, som betyr at like tilfeller skal behandles likt. Prinsippet er nedfelt i Grunnloven § 98 som i første ledd fastsetter at “[alle] er like for loven”.

Utilregnelighetsreglene kan i noen grad sies å være i strid med likhetsprinsippet, all den tid lovbrytere som utfører samme handling ikke blir håndtert likt – den utilregnelige blir ikke strafferettslig ansvarlig, mens den tilregnelige blir det. Kjelby skriver at en innvending mot tilregnelighetskravet er at ethvert menneske i utgangspunktet bør ansvarliggjøres, og at det er umyndiggjørende og diskriminerende å særbehandle enkelte grupper.²⁰ Dersom vi godtar utilregnelighetsreglene som et unntak fra straffansvar, tilsier likhetsprinsippet at alle psykisk syke lovbrytere skal behandles likt. Det kan stilles spørsmål til om utilregnelighetsreglene i seg selv, eller vurderingen av dem, er i strid med likhetsprinsippet.²¹

---

¹⁷ Andenæs (2016) s. 288.

¹⁸ Ibid. s. 288. Flere teoretikere mener at utilregnelighet bare kan defineres negativt, jf. blant annet Mæland (2012) s. 203.

¹⁹ Se Eskeland (2018) s. 62-63 for nærmere beskrivelser av likhetsprinsippet.

²⁰ Kjelby (2014) s. 272.

²¹ I kapittel 5.5.2 og 6.5.2 vurderer jeg hvorvidt utilregnelighetsreglene er i strid med likhetsprinsippet.

2.3 Begrunnelsene for å frita utilregnelige for straffansvar

Begrunnelsene for å frita utilregnelige fra straffansvar er skyld- og prevensjonshensyn, hensynet til samfunnets sosiale ro og beskyttelse, samt straffens virkning og behandlingssynspunkt.²² Det er grunn til å klargjøre hva de aktuelle begrunnelsene innebærer, for å få en bedre forståelse for diskusjonen rundt utilregnelighetsreglene og unntaket i fjerde ledd.

Kravet om *skyldevne* er en sentral begrunnelse bak reglene om å frita utilregnelige for straffansvar. Utilregnelighetsreglene fastsetter visse forutsetninger hos en gjerningsperson for at vedkommende kan ansvarliggjøres, deriblant avgrense skyldevnen mot mindreårige og utilregnelige, jf. strl. § 20. Departementet begrunner dette med at det er urimelig å straffe de som “ikke har tilstrekkelig modenhet, sjelelig sunnhet og bevissthet”.²³

Videre begrunner *prevensjonshensynene* hvorfor utilregnelige er fritatt fra straffansvar. Prevensjonshensyn deles inn i allmenn- og individualpreventive hensyn, og har som formål å forhindre kriminelle handlinger.²⁴ Den individualpreventive effekt er erfaringen av sanksjonering for den som utfører en ulovlig handling, mens den allmennpreventive virkningen innebærer at samfunnsborgerne bli avskrekket fra å gjøre lignende handlinger når de observerer hvordan lovbrudd blir sanksjonert. Ut fra de preventive begrunnelsene er det vanlig å hevde at straff av utilregnelige ikke vil ha en individualpreventiv effekt. Synspunktet er at gjerningspersonen var uten evne til å oppfatte og handle etter omgivelsene rundt, og vil følgelig ikke avstå på grunn av straffetrusselen.²⁵ Fra et allmennpreventivt ståsted kan det hevdes at unntak fra straffansvar for utilregnelige, ikke vil redusere den allmennpreventive effekt ved straff nevneverdig.²⁶

Synet på prevensjonshensynene har i nyere teori skiftet. Fra å tidligere bare knytte prevensjonsargumentene til en avskrekkende virkning, har nyere teori sett på straffens evne til å skape *moralske normer*. I nyere kriminologisk teori heter det at det er de moralske

---

²² Se blant annet Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 27 flg., Andenæs (2016) s. 66 flg., Eskeland (2018) s. 54 flg. og Gröning (2014).

²³ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 216.

²⁴ Ibid. s. 78.

²⁵ Ibid. s. 111, der departementet uttaler at straff har liten preventiv effekt dersom den som straffes ikke kan klandres for handlingen.

²⁶ Se Prop. 154 L (2016-2017) s. 24, der dette hevdes.

hemningene, i form av normer ervervet fra samfunnet, som medfører lovlydighet – ikke faren for straff.²⁷ Dette begrunnes i at gjerningspersonen ofte handler i affekt, og ikke av rasjonelle valg der fordeler og ulemper avveies. På bakgrunn av en slik teori kan man si at den allmennpreventive virkningen ikke bare er at samfunnet avskrekkes fra handlinger på grunn av straffetrusselen, men at det også skapes normer i samfunnet i tråd med lovforbud. For eksempel er risikoen for å bli tatt i bilkjøring i alkoholpåvirket tilstand relativt liten, samtidig som det synes å være en samfunnsoppfatning at fyllekjøring er en uting.²⁸

En annen begrunnelse bak straff er hensyn til *samfunnets sosiale ro og beskyttelse mot lovbrøttere*. Enkelte lovbrøttere anses å være direkte farlig for samfunnet og innbyggerne, for eksempel narkotikaimportører, tyver, overgripere og voldsmenn. Ved å frihetsberøve en lovbrøttere vil det hindre vedkommende i å begå nye lovbrudd, og således bidra til trygghet og ro i samfunnet. I tillegg kan straff av lovbrøttere forebygge privat rettshåndhevelse. En utilregnelig lovbrøttere kan bli ansett som (minst) like farlig som en tilregnelig lovbrøttere.²⁹ Utilregnelige lovbrøttere kan oppfattes som uforutsigbare, noe som kan gi et inntrykk av at den alminnelige borger er mer utsatt for fare enn der en tilregnelig gjerningsmann går fri. Gjerningshandlingen vil like fullt være utført, og skaden skjedd, uavhengig av lovbrøttersens sinnstilstand på gjerningstidspunktet. Der gjerningspersonen anses utilregnelig i gjerningsøyeblikket kan vedkommende imidlertid bli dømt til tvungen psykisk helsevern.³⁰ Visshet om at en lovovertrедelse får følger, selv om det ikke er straff, kan bidra til sosial ro.³¹ Likevel er det ingen fast tidsperiode på tvungen psykisk helsevern, og et opphold på tvungen psykisk helsevern kan både være lenger og kortere enn hva den alminnelige straffen ville vært for en tilsvarende handling fra en tilregnelig lovbrøttere. Av hensyn til sosial ro og samfunnsbeskyttelse synes det derfor mest effektivt å straffe alle lovovertrедere, uavhengig av om de på gjerningstidspunktet var utilregnelige eller ikke.

En fjerde begrunnelse bak utilregnelighetsreglene er hensyn til *straffens virkning og behandlingssynspunkter*. Oppfattelsen etter en slik begrunnelse er at det er urimelig å holde enkelte personer ansvarlige og straffe dem, særlig på grunn av den belastning straffeprosessen

---

²⁷ Andenæs (1990) s. 104.

²⁸ Lovgivers og samfunnets holdning til rus kommer særlig godt fram i lovverket, noe jeg går nærmere inn på i kapittel 4.3 om reglenes historikk.

²⁹ En slik oppfatning bidrar til økt stigmatisering av psykisk syke. Hvorvidt det er noe hold i argumentasjonen er uklart, men ifølge noe forskning kan det påvises en sammenheng mellom voldskriminalitet og sinnslidelser, jf. blant annet Høyer og Dalgard (2002) s. 254 flg.

³⁰ Se 4.2 for en nærmere gjennomgang av særreaksjonen om tvungen psykisk helsevern.

³¹ Se Kjelby (2014) s. 263.

og straffen kan ha. Den moderne betraktningen er at straff vil være en uhensiktsmessig behandling av psykisk syke, og at behandling i helseinstitusjon er mer egnet. Ut fra slike behandlingssynspunkt er det imidlertid gjerningspersonens psyke på domstidspunktet som er avgjørende, mens det etter utilregnelighetsvurderingen er tilstanden på gjerningstidspunktet som vurderes. Utilregnelighetsvurderingen skal ikke påvirkes av hvilken straff som i det konkrete tilfellet ansees som mest hensiktsmessig.³² Norsk rett har likevel regler som gjør at psykisk syke ikke må sone i fengsel, for eksempel ved soningsutsettelse og gjennomføring av straff i institusjon eller sykehus.³³ Samtidig har også innsatte krav på nødvendig helsehjelp etter Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester av 2011 (heretter forkortet hol.) § 3-9, og fengselsstraff medfører ikke at innsatte *ikke* får behandling.³⁴

Ifølge forarbeidene og litteraturen er altså begrunnelsen bak utilregnelighetsreglene mangel på skylddevne, samt preventive hensyn. Behandlingssynspunkter er ikke særlig vektlagt som begrunnelse bak straffrihet for utilregnelighet i forarbeidene, men er etter min mening et viktig aspekt ved spørsmål om straffansvar.³⁵ Hva gjelder sosial ro vil dette ikke være forenelig med straffrihet for utilregnelige lovbrøyttere, ettersom de kan anses som (minst) like farlige som tilregnelige lovbrøyttere. Hensynet til sosial ro er følgelig ikke en begrunnelse bak utilregnelighetsreglene, men snarere en begrunnelse bak de alminnelige straffereglene.

---

³² Prop. 154 L (2016-2017) s. 230.

³³ Se strpl. § 459 og strgjfl. §§ 12 og 13.

³⁴ Se imidlertid drøftelse i kapittel 5.5.4 og 6.5.4 om helsetilbud i fengsel.

³⁵ I Norge er straffens formål, i større grad enn flere andre land, rehabilitering, der formålet er et kriminalitetsfritt liv etter endt soning.

3 Rus og psykisk sykdom

3.1 Oversikt

Før jeg foretar en analyse av strl. § 20 fjerde ledd om rus og utilregnelighet, er det nødvendig å ha noe grunnkunnskap om rus og psykisk sykdom. Kunnskap om dette vil skape nødvendige forutsetninger for å kunne forstå unntaket om rus og utilregnelighet, og rette eventuelle kritiske bemerkninger til reglene. I dette kapittelet skal jeg derfor belyse sammenhengen mellom forekomsten av rus og psykisk sykdom, samt andelen med rusproblemer og psykisk sykdom under soning i fengsel.

3.2 Sammenhengen mellom rus og psykisk sykdom

For å forstå sammenhengen mellom rus og psykisk sykdom er det hensiktsmessig å ta utgangspunkt i ulike modeller for rusavhengighet.³⁶

I litteraturen går et sentralt skille mellom valgmodellen (Choice Model, CM) og hjerneskademodellen (Brain Disease Model, BDM).³⁷ Etter valgmodellen har rusavhengige et fritt valg til å innta rusmidler eller ikke, der valget om å ruse seg fremstår som et rasjonelt valg med kortsiktige formål. Vedkommende velger å ruse seg, fordi målet om et raskt stimulus av avhengigheten veier tyngre enn de langsiktige fordelene ved å avstå. Etter hjerneskademodellen, derimot, har den avhengige en hjernesykdom som påvirker tanken om belønning og kognitiv kontroll. Sykdomsmodellen antyder at hjernen er påvirket ved langvarig rusinntak, som er nærmest umulig å reversere.³⁸

Videre er kunnskap om hvordan rus og psykisk sykdom påvirker hverandre nødvendig for å forstå reglene om rus og utilregnelighet på best mulig måte. I gjennomgangen vil jeg benytte begrepene primær- og sekundærpsykose. Primærpsykose kjennetegnes ved at det foreligger en grunnlidelse, som for eksempel schizofreni og vrangforestillingslidelse, mens sekundærpsykose forekommer som følge av organisk(ikke-psykologisk) sykdom, som for

---

³⁶ Dette får særlig betydning ved vurdering av gjerningspersonens skyldevne.

³⁷ Se blant annet Goldberg (2019) s. 2 og Lewis (2016) s. 2.

³⁸ Se blant annet Lewis (2016) s. 2.

eksempel rus.³⁹ Ved nær sammenheng mellom primær og sekundærpsykose, kan det være vanskelig å skille disse.

Det er påvist en tydelig sammenheng mellom psykiske lidelser og rus. Forskning viser at omkring halvparten av de som har hatt en ruslidelse *også* har hatt psykiske lidelser, og omvendt.⁴⁰ I en undersøkelse fra Asker og Bærum sykehus var det 54 % av de med akuttinnlagt psykose som hadde ruset seg siste måned, deriblant 40 % på illegale rusmidler (primært cannabis). 26 % av de akuttinnlagte var ruspåvirket på tidspunkt av innleggelse, majoriteten på illegale rusmidler.⁴¹ I en undersøkelse gjort i Oppland og Hedmark av pasienter i rusbehandling hadde 91 % psykiatriske symptomidelser, som i de fleste tilfellene kom *tidligere* enn rusproblemene. 83 og 44 % hadde henholdsvis angst og depresjon, og 72 % tilfredsstilte i tillegg kriterier for én eller flere personlighetsforstyrrelser.⁴²

Årsaken til sammenhengen mellom psykiske lidelser og rus kan være flere. For det første kan det hevdes at *rus trigger psykisk lidelse*. Flere undersøkelser viser at bruk av cannabis medfører tidlig psykoseutvikling,⁴³ og unge som får diagnosen schizofreni *og* har hatt en ruslidelse, får diagnosen i yngre alder enn de uten en ruslidelse.⁴⁴ I forarbeidene til endringene av strl. § 20 uttaler Senter for rus- og avhengighetsforskning (SERAF) at 20-40 % av de som har hatt en rusutløst psykose i løpet av 1-2 år får påvist en primærpsykose, og at jo flere rusutløste psykoser vedkommende kan få, desto større er risikoen for at det foreligger en primærpsykose.⁴⁵ Med andre ord starter ofte diagnostiseringen av en grunnlidelse med at vedkommende havner i rusutløste psykoser, der rus kan være en trigger for utviklingen av en psykisk grunnlidelse.

For det andre kan det hevdes at *psykisk lidelser kan medføre ruslidelser*. For mange er det vanskelig å håndtere egen psykisk lidelse, og rus kan bli en form for selvmedisinering. For eksempel viser forskning at mange med rusavhengighet har vært utsatt for traumer i

---

³⁹ Se blant annet BJM Best Practice (2019) med videre henvisninger.

⁴⁰ Rognli mfl. (2016) med henvisning til Kessler mfl. (1996) og Regier mfl. (1990)

⁴¹ Helseth mfl. (2005)

⁴² Bakken mfl. (2003)

⁴³ Large mfl. (2011)

⁴⁴ Evjen mfl. (2012) s. 27.

⁴⁵ Prp. 154 L (2016-2017) s. 104.

oppveksten, samtidig som pasienter med posttraumatisk stresslidelse (PTSD) har høyere risiko for å utvikle ruslidelse enn andre.⁴⁶

Videre kan det være flere felles årsaksfaktorer for utvikling av psykisk lidelse og ruslidelser. I teorien er det uenighet om *genetikk* påvirker psykiske lidelser og ruslidelser, men man ser hyppigere forekomst av schizofreni fra personer som kommer fra familier der det er større forekomst av schizofreni og schizotyp personlighetsforstyrrelse.⁴⁷ Også personer med svekkede kognitive funksjoner kan ha sårbarhet for utvikling av psykiske lidelser, som for eksempel ADHD.

I tillegg til de mange årsaksfaktorene, kan ulikhetene i symptomene ved rusutløst psykose og en allerede tilstedeværende primærlidelse være små og vanskelige å oppdage, særlig der vedkommende begynte å ruse seg i tidlig alder. Det er for eksempel store likheter mellom amfetamin-psykosener og schizofreni-psykosener, der blant annet symptomene vrangforestillinger, hallusinasjoner, forvirring og angst kan oppstå i begge situasjoner. I et forskningsprosjekt ved Lovisenberg Diakonale Sykehus fant man ingen forskjell i symptomene for de rusutløste psykosene og schizofrenipsykosene.⁴⁸ For de tilfellene der bruk av amfetamin kan bekreftes ved biologiske prøver, og vedkommende ikke har noen kjent primærpsykose, synes det å være praksis å konkludere med en rusutløst diagnose.⁴⁹

Fremstillingen ovenfor viser at sammenhengen mellom psykiske lidelser og rus er kompliserte. Samtidig som rus kan trigge psykiske lidelser, kan psykiske lidelser også medføre ruslidelser. Det kan være flere og kompliserte årsaksfaktorer til rus og psykisk lidelse, og symptomene for rusutløst psykose og psykose som skyldes en grunnlidelse er i noen grad sammenfallende. Psykisk lidelse og rusbruk påvirker hverandre, og det kan være vanskelig å fastsette hva som kom først – rusen eller lidelsen?

---

⁴⁶ Chilcoat og Breslau (1998)

⁴⁷ McGuire mfl. (1995). Dette kan imidlertid ha sammenheng med vanskelige oppvekstvilkår, og trenger ikke bety at noe er forutbestemt for et barn med foreldre med psykiske lidelser, jf. Evjen mfl. (2012) s. 28.

⁴⁸ Medhus mfl. (2013)

⁴⁹ Bramness, Medhus, Rognli (2015). En slik konklusjon får avgjørende betydning for om § 20 fjerde ledd første eller annet punktum er anvendelig. Dette kommer jeg tilbake til ved den nærmere analysen av bestemmelsen i kapittel 5 og 6.

3.3 Rus og psykisk sykdom i fengsel

Et aspekt som er viktig å ha med seg i analysen av unntakene om rus og utilregnelighet, er forekomsten av rus og psykisk sykdom i fengsel. Dette belyser særlig reglernes praktiske konsekvenser.

Forskning viser at innsatte har større forekomst av rusproblemer og psykisk sykdom, sammenlignet med samfunnet utenfor. I en undersøkelse av innsatte i norske fengsler fra 2014 fremkom det at nesten halvparten av de innsatte var rusavhengige på andre rusmidler enn alkohol, og 15 % på både alkohol og andre rusmidler.⁵⁰ Hva gjaldt psykiske lidelser blant de innsatte hadde 73 % en personlighetsforstyrrelse (sammenlignet med 13 % av befolkningen i Oslo⁵¹), 42 % angstlidelse, 23 % stemningslidelse og 18 % ADHD.⁵² Flere hadde også psykosesymptomer og tegn til psykose på undersøkelsestidspunktet.⁵³ Undersøkelsen fra 2014 viser at andelen av innsatte med rus og psykiske lidelser i Norge er betydelig større enn andelen i resten av samfunnet.⁵⁴

Unntaket i strl. § 20 fjerde ledd kan medføre at lovbrutere med psykiske lidelser og ruslidelser havner i fengsel, noe som kan være uheldig fra et behandlingssynspunkt.⁵⁵ Hva gjelder innsatte med ruslidelser uttaler utilregnelighetsutvalget at straffegjennomføring for rusavhengige kan virke preventivt, ved at det kan gjennomføres rusmestringsprogrammer og lignende.⁵⁶ Selv om fengsel har slike programmer, og forholdene i den grad kan sies å legge til rette for avrusning, er fengsel også en arena der innsatte blir eksponert og introdusert til rus. Forskning av rusbruk under soning i fengsel viser at mellom 38 og 42 % av innsatte har benyttet rusmidler i løpet av soningen.⁵⁷

---

⁵⁰ Cramer (2014) s. 30.

⁵¹ Ibid. s. 29.

⁵² Ibid. s. 5.

⁵³ Ibid. s. 24.

⁵⁴ Det kan hevdes at en av årsakene til at det er store andeler innsatte med psykiske lidelser og ruslidelser er de vanskelige utilregnelighetsvurderingene, der det kan forekomme feilvurderinger hva gjelder gjerningspersonens sinnslidelse på gjerningstidspunktet. Gjenopptakelseskommisjonens statistikk viser at strafferettslig utilregnelighet er det vanligste grunnlaget for gjenåpning av straffesaker. I 2011 omhandlet 65 av 163 (40 %) av gjenåpnede begjæringer utilregnelighet, jf.

https://www.gjenopptakelse.no/fileadmin/user_upload/download/aarsrapport_2011.pdf. Det faktum at det er tilregnelighetsspørsmålet som oftest medfører gjenåpning av straffesaker, viser at vurderingene er komplekse.

⁵⁵ Se kapittel 5.5.4 og 6.5.4, der jeg ser på hvordan endringen i § 20 fjerde ledd påvirker innsatte med rus- og psykiske lidelser.

⁵⁶ NOU 2014:10 s. 154.

⁵⁷ Mjåland (2015) s. 38 med videre henvisninger. I kapittel 5.5.4. drøfter jeg rusbehandling i fengsel nærmere.

4 Reglene om rusutløst og selvforskyldt utilregnelighet

4.1 Reglene i korthet

4.1.1 Utgangspunkt: de generelle utilregnelighetsreglene

Hovedregelen er at de som mangler skyldene etter § 20 første til tredje ledd er fri fra straffansvar. Paragraf 20 første ledd fastslår at “[den] som på handlingstidspunktet er under 15 år, er ikke strafferettslig ansvarlig”. Videre i annet ledd gjelder det samme “den som på handlingstidspunktet er utilregnelig på grunn av” a) “sterkt avvikende sinnstilstand”, b) “sterk bevissthetsforstyrrelse” eller c) “høygradig psykisk utviklingshemming”. Tilstandene etter bokstavene a til c er uttømmende, men slik jeg utdyper nedenfor er det bare bokstav a og b som er relevant ved reglene om rus og utilregnelighet. Det avgrenses derfor mot en nærmere redegjørelse av alternativ c.

Vilkåret “sterkt avvikende sinnstilstand” etter bokstav a gir etter sin ordlyd antydning på tilfeller der vedkommendes psykiske tilstand er sterkt ulik fra normaltilstanden. Ordlyden erstatter den tidligere ordlyden “psykotisk”, og innebærer en utvidelse av tilstander som faller inn under alternativ a.⁵⁸ Bestemmelsen er vid, og omfatter ifølge forarbeidene alvorlige psykiske, somatiske og organiske sykdommer som gir utslag på sinnet.⁵⁹ Det kan være psykiske grunnlidelser som schizofreni, men også andre sykdommer som demens, infeksjonssykdom og febertilstander.⁶⁰ Det avgjørende for vurderingen om vedkommende er i en “sterkt avvikende sinnstilstand” er etter forarbeidene at det foreligger en “vesentlig brist i virkelighetsforståelsen og/eller funksjonsevnen”.⁶¹

Det alternative vilkåret “sterk bevissthetsforstyrrelse” i alternativ b er ment å ramme tilfeller der forbindelsen med det vanlige jeg er borte.⁶² Den absolutte bevissthet ligger i kjernen av vilkåret, men bestemmelsen gjelder også relativ bevisstløshet, altså tilfeller der personen er

---

⁵⁸ Prop. 154 L (2016-2017) s. 65.

⁵⁹ Ibid. s. 229.

⁶⁰ Ibid. s. 229.

⁶¹ Ibid. s. 76.

⁶² Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s. 23

fysisk rørlig, men ikke vet hva vedkommende gjør.⁶³ Forarbeidenes eksempler på bevissthetsforstyrrelse er blant annet hypnose, søvngjengeri og epileptiske tilstander.⁶⁴

For å fritak for straffansvar er det altså et krav om at vedkommende er utilregnelig, og at det er på grunn av et av tilfellene nevnt i bokstav a til c. Etter § 20 tredje ledd fremgår det at det i vurderingen av om vedkommende er utilregnelig skal legges vekt på “graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne”.

Uttrykket “svikt i virkelighetsforståelse” tilsier etter sin ordlyd mangelfull oppfatning av omgivelsene rundt. Forarbeidene uttaler at graden av svikt i virkelighetsforståelsen omhandler vedkommendes evne til å forstå omverdenen, og omfatter daglig, sosial og kognitiv funksjon.⁶⁵ Det andre momentet, “[svikt i] funksjonsevne”, tilsier mangelfull fysisk eller psykisk kapasitet. Forarbeidene uttaler at momentet først og fremst knytter seg til alternativ c om “høygradig psykisk utviklingshemming”, men også kan omfatte personens psykiske funksjon.⁶⁶ Slik funksjon kan være sykdomshåndtering, læringsevne, oppmerksomhet, hukommelse og problemløsning.⁶⁷ Det veiledende utgangspunktet for vurderingen av utilregnelighet er ifølge forarbeidene om det er rimelig og rettferdig å straffe tiltalte, sett hen til vedkommendes helsetilstand på handlingstidspunktet.⁶⁸

4.1.2 Unntak: reglene om selvforskyldt rus og selvforskyldt utilregnelighet

Fritak for straff for utilregnelige lovbrøtere gjelder ikke alltid, og § 20 fjerde ledd oppstiller et unntak der straffansvar for utilregnelige lovbrøtere likevel kan ilegges.

Etter første punktum kan “den som forbigående er utilregnelig som følge av selvforskyldt rus” straffes, med mindre “særlige grunner” tilsier det. For at bestemmelsen skal komme til anvendelse må det være tale om en kortvarig utilregnelighetstilstand, jf. “forbigående”, som er utløst av vedkommendes frivillige og bevisste inntak av rusmidler, jf. “som følge av selvforskyldt rus”. Bestemmelsen presiserer ikke hvilke av utilregnelighetstilstandene i annet

---

⁶³ At bestemmelsen også omfatter tilfeller der vedkommendes er fysisk rørlig, er grunnen til at ordlyden ble endret fra “bevisstløs”, jf. Prop. 154 L (2016-2017) s. 84.

⁶⁴ Ibid. s. 84.

⁶⁵ Ibid. s. 229.

⁶⁶ Ibid. s. 70.

⁶⁷ Ibid. s. 229-230.

⁶⁸ Ibid. s. 230.

ledd som er aktuelle, men det er klart at bare tilstandene nevnt i bokstav a og b er relevante, ettersom høygradig psykisk utviklingshemming verken er forbigående eller stoffindusert.

Etter annet punktum kan “[den] som har en vedvarende tilstand som nevnt i annet ledd bokstav a (“sterkt avvikende sinnstilstand”) og som selvforskyldt fremkaller en utilregnelighetstilstand”, straffes dersom “særlige grunner tilsier det”. Annet punktum gjelder, til forskjell fra første, tilstander som er varige og kroniske, og krever at tiltalte har en underliggende grunnlidelse, jf. “vedvarende”. I annet punktum er det selve utilregnelighetstilstanden som må være selvforskyldt, og omfatter alle handlinger som kan medføre tilstand nevnt i bokstav a – ikke bare rusinntak. Hovedregelen er omvendt av første punktum, der utgangspunktet i annet punktum er at vedkommende ikke skal straffes, med mindre “særlige grunner” tilsier det.

4.2 Særreaksjoner for utilregnelige lovbrøyttere

For å forstå sammenhengen i lovverket er det også nødvendig å se på særreaksjoner for utilregnelige lovbrøyttere. Det er viktig å ha dette blikket med seg under lesing av oppgaven, ettersom det kan tenkes tilfeller der tiltalte er fri fra straffansvar, men likevel blir dømt til særreaksjoner. En utilregnelig lovbrøytter kan bli dømt til tvungent psykisk helsevern etter strl. § 62 eller tvungen omsorg etter strl. § 63.⁶⁹ Ettersom dom til tvungen omsorg etter § 63 gjelder psykisk utviklingshemming, som ikke er aktuelt ved rustilfellene, avgrenses det mot en nærmere redegjørelse av tvungen omsorg.

Etter strl. § 62 første ledd kan en utilregnelig lovbrøytter overføres til tvungent psykisk helsevern når vedkommende har “begått eller forsøkt å begå et lovbrudd som krenker andres liv, helse eller frihet”, “særreaksjonen er nødvendig for å verne samfunnet” og “faren for ny og alvorlig integritetskrenkelse er nærliggende”. Etter annet ledd kan en utilregnelig lovbrøytter også overføres til tvungent psykisk helsevern dersom vedkommende har begått “gjentatte lovbrudd av samfunnsskadelig eller særlig plagsom art”, “særreaksjonen er nødvendig for å verne samfunnet”, “faren for nye lovbrudd av samme art er særlig nærliggende” og “andre tiltak har vist seg åpenbart uhensiktsmessige”.

---

⁶⁹ Se blant annet Andenæs (2016) s. 537 flg. for en nærmere gjennomgang av særreaksjonene.

Bestemmelsen viser at det ikke er tilstrekkelig at lovbrøteren er utilregnelig etter § 20, ettersom det også foreligger vilkår om type lovbrudd, nødvendigheten av særreaksjon og gjentakelsesfare. Dette innebærer at det kan tenkes tilfeller der lovbrøteren ikke anses straffansvarlig etter strl. § 20 og heller ikke oppfyller vilkårene om tvungent psykisk helsevern, og derfor går fri etter den straffbare handlingen. Noen lovbrøtere er for syke for straff, men for friske for tvangsinnleggelse og “faller mellom alle stoler”.⁷⁰

Overføring til tvungent psykisk helsevern etter § 62 første ledd fastsettes uten en tidsramme, mens overføring etter § 62 annet ledd har en makstid på tre år, jf. § 65 fjerde ledd tredje punktum. Dersom vilkåret om gjentakelsesfare ikke er oppfylt, opphører det tvungne psykisk helsevernet, jf. strl. § 65 første ledd. Dette innebærer at institusjonsoppholdet både kan være kortere og lenger enn straffen ville vært dersom vedkommende ble ansett tilregnelig på gjerningstidspunktet.

4.3 Bakgrunn og begrunnelser for reglene om rus

4.3.1 Innføring av reglene, straffeloven av 1902

Ved lov 22. mai 1902 nr. 10 om straff (den tidligere straffeloven) fastslo § 44 at en handling ikke var straffbar når gjerningspersonen var “sindssyg”, “bevidstløs” eller var “utilregnelig paa grund af mangelfuld udvikling af sjælsevnerne eller svækkelse eller sygelig forstyrrelse af disse”. Paragraf 45 gjorde unntak fra dette, der det fremgikk av første ledd at gjerningspersoner som “i den hensigt at forøve en strafbar handling” har satt seg i en utilregnelighetstilstand, likevel kan straffes. I annet ledd fremgikk det at dersom gjerningspersonen selvfor skyldt hadde havnet i en tilstand nevnt i § 44, uten hensikt i å begå en straffbar handling, kunne han straffes for handlinger som etter straffebudet krevde uaktsomhet (ikke forsett).

Straffeloven av 1902 hadde ingen særregler om rus, og bedømte rustilfellene etter de ordinære reglene om utilregnelighet. Det fremkom imidlertid av forarbeidene at bestemmelsen særlig

---

⁷⁰ Pilotprosjektet “Mellom alle stoler” (MAS-prosjektet) fra 2012-2015 kartla utilregnelige lovbrøtere som verken kunne dømmes til straff eller tvungent psykisk helsevern, jf. https://sifer.no/wp-content/uploads/2019/08/2014_02_27_MAS-prosjektet_Avtale_Projektbeskrivelse_OPD_og_OUS.pdf. Sist besøkt 06.12.2021.

tok sikte på rustilfellene.⁷¹ Adgangen til å straffe en gjerningsperson som hadde utført en handling som krevde forsettlig utøvelse var begrenset til de tilfellene der det kunne påvises at personen hadde satt seg i tilstanden i den hensikt å utføre en straffbar handling.

4.3.2 Lovrevisjonen i 1929

I 1929 ble straffeloven § 45 endret til at “[bevisstløshet] som er en følge av selvforskyldt rus (fremkalt ved alkohol eller andre midler), utelukker ikke straff”. Ordlyden innebar særregler for rus, der handlinger begått i en bevisstløshetstilstand som følge av selvforskyldt rus medførte straffansvar.

Det fremkommer av forarbeidene at årsaken til endringen var at den tidligere regelen var lite tilfredsstillende, ettersom straffansvar for handlinger begått i selvforskyldt rus bare rammet de lovbrudd som krevde forsett – som utelukket en del av de groveste voldtekter og sedelighetsforbrytelser.⁷² Ettersom bestemmelsens første ledd regulerte straffebed som krevde forsett, mens annet ledd regulerte de som krevde uaktsomhet, kunne det medføre at en selvforskyldt beruset person ble straffet for ett straffebed, men ikke et annet. Forarbeidene presiserte også at den nye regelen ga uttrykk for “det riktige prinsipielle syn på drukkenskapsforbrytelsene”⁷³, der samfunnets holdning til rus kommer fram. Videre fremgikk det at en det kunne gi “uønskede signaler om straffeloven ikke fortsatt markerer risikoen ved en beruselse”.⁷⁴ Andenæs skriver at etter revideringen i 1929 var det enighet om at de tidligere reglene var for milde, med henvisning til at den alminnelige (eller sunne) rettsbevissthet krevde fullt ansvar for den berusede.⁷⁵

Etter uttalelsene i forarbeidene og teorien er det tydelig at alkoholpolitiske hensyn i stor grad ble vektlagt. Lovendringen var ment å fremheve farligheten ved alkohol, og sørge for at det ikke kunne brukes som en unnskyldning ved utførelsen av ulovlige handlinger. Bevismessige hensyn ble også vektlagt i forarbeidene, der det ble fremholdt at bestemmelsen av 1902 hadde minimal praktisk betydning, all den tid det vil være tilnærmet umulig å føre bevis for at gjerningspersonen havnet i tilstanden med den hensikt å begå en straffbar handling.⁷⁶

---

⁷¹ NOU 1974:17 s. 42.

⁷² Ot.prp.nr.8 (1927) s. 8 og S.K.I (1925) s. 87-88.

⁷³ Ot.prp.nr.8 (1927) s. 8.

⁷⁴ Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s. 38.

⁷⁵ Andenæs (2016) s. 315-316.

⁷⁶ S.K.I (1925) s. 87.

4.3.3 Straffeloven av 2005

Under arbeidet til Straffeloven av 2005 ble det foreslått en endring i reglene om rusutløst bevissthetsforstyrrelse. Det ble foreslått en lovendring i § 45 om at “[den] som handlet under sterk bevissthetsforstyrrelse, kan også fritas for straff. Var bevissthetsforstyrrelsen en følge av selvforskyldt rus, kan lovbrøteren bare fritas for straff når helt særlige omstendigheter taler for det”.⁷⁷

Begrunnelsen for forslaget var å innføre et unntak fra straffansvar for rustilfellene ved særlige omstendigheter, og skulle innebære en oppmykning av den tidligere absolutte regelen om straffansvar ved selvforskyldt rus. Utvalget eksemplifiserte slike unntakstilfeller som der gjerningspersonen hadde manglende erfaring og opplevde en atypisk reaksjon på alkohol, og utførte handlinger som ellers syntes fremmed for hans personlighet.⁷⁸

Departementet vedtok ikke forslaget. Begrunnelsen var at den tidligere ordlyden ikke hadde virket urimelig hard, og at straffritak ved selvforskyldt rus kunne “oppfattes som støtende og komme i konflikt med den alminnelige rettsbevissthet” og gi “uønskede signaler”.⁷⁹

Istedenfor lød ordlyden av bestemmelsen at “[bevissthetsforstyrrelse] som er en følge av selvforskyldt rus, fritar ikke for straff”.

Straffeloven av 2005 medførte ingen særlig endring i bestemmelsen om straffansvar ved selvforskyldt rus, kun en mindre ordlydsendring fra at bevisstløshet som følge av selvforskyldt rus “utelukker ikke straff”, til “fritar ikke for straff”. Forarbeidene uttaler at regelen er begrunnet i “den alminnelige rettsbevissthet, allmennpreventive hensyn, bevishensyn, samt et ønske om å tydeliggjøre den risiko som rusen bringer med seg”.⁸⁰ Det fremkommer av forarbeidene at alkoholpolitiske hensyn var en sentral begrunnelse bak unntaket.⁸¹ Begrunnelsen bak videreføringen av bestemmelsen syntes derfor å være de samme som ved revisjonen i 1929.

---

⁷⁷ NOU 1990:5 s. 9.

⁷⁸ NOU 1974:17 s. 67.

⁷⁹ Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s. 38.

⁸⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 105.

⁸¹ Ibid. s. 105.

4.3.4 Lovrevisjonen i 2020

Utilregnelighetsutvalget foreslo i NOU 2014:10 å endre tidligere strl. § 45 til “[den] som selvforskyldt har satt seg i en tilstand som nevnt i § 44 første ledd, kan straffes. Slike tilstander som er en følge av selvforskyldt rus, utelukker ikke straff”.⁸²

Utvalgets begrunnelse for forslaget om *straffansvar for selvforskyldt utilregnelighet*, var å kriminalisere adferd som kunne fremkalle alvorlige psykiske tilstander med risiko for lovbrudd.⁸³ Forslaget skulle tilsynelatende inneholde en hovedregel om straffansvar, med en skjønnsmessig adgang til fritak i unntakstilfeller etter den alminnelige rettsstridsreservasjonen.⁸⁴ Videre ville utvalget fjerne regelen om *selvforskyldt rus*, men presisere at selvforskyldt utilregnelighet som følge av rus omfattes av unntaket i strl. § 45. Utvalget mente at det avgjørende burde være om vedkommende kunne klandres for utilregnelighetstilstanden, ved bruk av rus eller på andre måter, uavhengig av om tilstanden knyttet seg til en underliggende grunnlidelse eller ikke.⁸⁵ Utvalget uttrykte også at den tidligere regelen favnet for vidt, ved at de som reagerte atypisk på rus var strafferettslig ansvarlige. Utvalget mente det vil være urimelig å straffe en person for en alvorlig forbrytelse begått i en utilregnelighetstilstand som skyldes en fremmed og ukjent reaksjon på et moderat og akseptabelt alkoholinntak.⁸⁶ Årsaken til at utvalget ville presisere at også selvforskyldt rus skulle medføre straffansvar, var på grunn av de usikre virkningene den nye regelen om selvforskyldt utilregnelighet skulle få.⁸⁷ Utvalget fastslo likevel at det var ment at den gjeldende regelen skulle fases ut i rettspraksis, slik at normal konsum av alkohol ikke skal anses selvforskyldt ved atypisk rus.⁸⁸

Til tross for utvalgets forslag bestemte departementet å videreføre den gamle regelen om straffansvar ved *utilregnelighet som følge av selvforskyldt rus*, men la til et unntak fra straffansvar dersom *særlige grunner* tilsa det. Departementet begrunnet videreføringen med alkoholpolitiske hensyn, som var hovedbegrunnelsen bak innføring av bestemmelsen ved lovrevisjonen i 1929, og uttaler at en oppheving av bestemmelsen om selvforskyldt rus vil

---

⁸² NOU 2014:10 s. 374.

⁸³ Ibid. s. 164.

⁸⁴ Departementets tolkning, jf. Prop. 154 L (2016-2017) s. 105.

⁸⁵ NOU 2014:10 s. 164.

⁸⁶ Ibid. s. 164.

⁸⁷ Ibid. s. 173.

⁸⁸ Innst. 296 L (2018-2019) s. 3.

stride imot alkoholpolitiske hensyn.⁸⁹ Departementet uttaler at det ikke er forholdsmessighet mellom den klanderverdige handlingen (rusinntaket) og konsekvensene, men viser til at begrunnelsen bak lovendringen i 1929 ikke var skyldhensyn.⁹⁰ Departementet valgte å videreføre bestemmelsen om selvforskyldt rus med begrunnelsen om at det kunne virke “støtende” og “i konflikt med den alminnelige rettsbevissthet” om loven ga adgang til straffritak ved selvforskyldt rus.⁹¹ Det ble også argumentert med at det kan virke prosessdrivende å bare ha en regel om selvforskyldt utilregnelighet, da det er enklere å bevise at rusen var selvforskyldt enn at utilregnelighetstilstanden var det.⁹²

Departementet videreførte utilregnelighetsutvalgets forslag om straffansvar for den som *selvforskyldt havner i en utilregnelighetstilstand*, men endret utvalgets forslag om et utgangspunkt om straffansvar til straffritak, og la heller til et unntak om straffansvar dersom *særlige grunner* tilsa det. Årsaken til tilslaget av annet punktum i fjerde ledd er at departementet mener det var riktig å kriminalisere adferd som kunne resultere i utilregnelighetstilstander, som øker faren for lovbrudd, også der personen har en grunnlidelse.⁹³ Departementet fremholder at “det kan være grunn til å bebreide vedkommende for at en risikofylt tilstand oppsto, selv om vedkommende ikke kan holdes direkte ansvarlig for hva som skjer etter tilstandens inntreden”.⁹⁴ Videre uttaler departementet at straffansvar for utilregnelige lovbrøtere som selvforskyldt har forårsaket tilstanden kan ha preventive virkninger.⁹⁵ Hva gjelder individualprevensjon mener departementet at straffansvar kan virke avskrekkende for den som på nytt vurderer å sette seg i en utilregnelighetstilstand, mens den allmennpreventive effekt utarter seg i bevisstgjøring av faren rundt utilregnelighetstilstander. Departementet uttaler videre at straffansvar for selvforskyldt utilregnelige lovbrøtere kan bidra til sosial ro, ettersom det kan tenkes at allmennheten vil forlange straffansvar i slike tilfeller.⁹⁶ Departementet valgte også å sondre mellom ”forbigående” og ”vedvarende” utilregnelighetstilstander, der § 20 fjerde ledd første punktum omfatter de kortvarige og

---

⁸⁹ Prop. 154 L (2016-2017) s. 105.

⁹⁰ Ibid. s. 110. Første punktums relasjon til skyldprinsippet kritiseres i kapittel 5.5.1.

⁹¹ Prop. 154 L (2016-2017) s. 106, også uttalt i forbindelse med revisjonsforslaget i Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s. 38.

⁹² Prop. 154 L (2016-2017) s. 106. Se kritikk av denne uttalelsen i kapittel 6.5.1 fotnote 162.

⁹³ Ibid. s. 109.

⁹⁴ Se kapittel 6.5.1 for kritikk til § 20 fjerde ledd annet punktums overensstemmelse med skyldprinsippet.

⁹⁵ Prop. 154 L (2016-2017) s. 110. Departementet uttaler imidlertid senere på samme side at det kan stilles spørsmål til om den preventive effekten er noe overvurdert av utvalget, all den tid bestemmelsen gjerne gjelder personer med sammensatte, kroniske lidelser og avhengighetsproblematikk.

⁹⁶ Ibid s. 110.

rusutløste psykosene, mens annet punktum omfatter de kroniske og grunnleggende psykosene.⁹⁷

Dagens bestemmelse lyder dermed “[den] som forbigående er utilregnelig som følge av selvforskyldt rus, fritas ikke for straff, med mindre særlige grunner tilsier det. Den som har en vedvarende tilstand som nevnt i annet ledd bokstav a og som selvforskyldt fremkaller en utilregnelighetstilstand, kan straffes dersom særlige grunner tilsier det”, jf. strl. § 20 fjerde ledd. Denne bestemmelsen skal jeg i neste kapittel analysere nærmere.

---

⁹⁷ Ibid. s. 106.

5 Nærmere analyse av § 20 fjerde ledd første punktum

5.1 Oversikt

Paragraf 20 fjerde ledd første punktum fastsetter at “[den] som forbigående er utilregnelig som følge av selvforskyldt rus, fritas ikke for straff, med mindre særlige grunner tilsier det”.

I dette kapittelet skal de ulike vilkårene i bestemmelsen redegjøres for, der det også sees på endringene fra tidligere ordlyd og hva den nye bestemmelsen er ment å omfatte. Deretter skal jeg rette noen kritiske bemerkninger til bestemmelsen, der jeg blant annet kritiserer reglens relasjon til skyldprinsippet, likhetsprinsippet og de sårbare menneskene bestemmelsen særlig rammer.

5.2 Forbigående utilregnelighet

For det første gjelder bestemmelsen der gjerningspersonen er utilregnelig. Sett i lys av straffrihetsregelen i annet ledd, som fjerde ledd er et unntak fra, kreves det at vedkommende var utilregnelig på handlingstidspunktet. Hvorvidt vedkommende er utilregnelig på domstidspunktet kan være relevant i relasjon til vurderingen av tilstandens varighet, men er ikke alene avgjørende ved utilregnelighetsspørsmålet. Som nevnt er kun alternativ a om “sterkt avvikende sinnstilstand” og b om “sterk bevissthetsforstyrrelse” relevant. Selv om ordlyden er endret fra “bevissthetsforstyrrelse” til “utilregnelig”, er dette ifølge forarbeidene bare for å tydeliggjøre at bestemmelsen både gjelder tilfeller der rus gir utslag i bevissthetsforstyrrelser og kortvarige psykosetilstander.⁹⁸ Dette gir ingen endring i forståelsen av ordlyden, ettersom rettspraksis viser at bestemmelsen før lovendringen var ansett å omfatte kortvarige psykoser.⁹⁹

Videre gjelder bestemmelsen bare for utilregnelighetstilstander som er “forbigående”. Etter en naturlig språklig forståelse tilsier det at utilregnelighetstilstanden går over etter hvert.

---

⁹⁸ Prop. 154 L (2016-2017) s. 106.

⁹⁹ Se blant annet Rt-2008-549 avsn. 40.

Bestemmelsen avgrenses følgelig mot personer med grunnlidelser, noe forarbeidene også presiserer at ikke anses å være forbigående utilregnelighetstilstander.¹⁰⁰

I vurderingen av om utilregneligheten var forbigående har varigheten av tilstanden i stor grad blitt vektlagt. Det er naturlig å konstatere at utilregnelighetstilstanden var forbigående der vedkommende er tilregnelig når rusen er ute av kroppen. Selv om rusen er ute av kroppen kan imidlertid en rusutløst utilregnelighetstilstand vare lenger, og rettspraksis har ansett en varighet på under 30 dager som forbigående.¹⁰¹ Tidsaspektet er ikke alltid i samsvar med en klinisk erfaring, der en person med vedvarende rusbruk kan ha psykosesyntomer i flere måneder.¹⁰² Det er imidlertid presisert i forarbeidene til lovendringen at det må foretas en helhetsvurdering, og at tidsaspektet skal få mindre betydning i vurdering av dagens ordlyd.¹⁰³ Forarbeidene uttaler at relevant for vurderingen av om tilstanden er forbigående er, i tillegg til tidsaspektet, type rusmiddel, sykehistorikk, om det foreligger aktiv behandling for tilstanden og om tiltalte står på antipsykotisk medikament.¹⁰⁴ En mer helhetlig vurderingen, der tidsaspektet ikke skal vektlegges så mye som tidligere, kan medføre vurderinger som står mer i harmoni med kliniske vurderinger av psykoser.

“Forbigående” sett i sammenheng med ordlyden “som følge av” krever at utilregnelighetstilstanden er forårsaket av rusinntaket, og innebærer et krav om årsakssammenheng mellom rusinntaket og utilregnelighetstilstanden som oppstår. Dersom det ikke er rus som har forårsaket tilstanden, er vedkommende ikke straffansvarlig etter § 20 fjerde ledd første punktum. Der utilregnelighetstilstanden er forbigående, og vedkommende i forkant av tilstanden har ruset seg, vil den lettere anses rusutløst i lovens forstand.¹⁰⁵

Vanskeligere kan det være der det er samvirkende årsaksfaktorer til utilregnelighetstilstanden, for eksempel der vedkommende er påvirket av sykdom, utmattelse, affekt og andre psykiske tilstander enn de som når opp til terskelen i § 20 annet ledd bokstav a eller b. I tilfeller av samvirkende årsaksfaktorer viser rettspraksis at det kreves at rusen er en “fremtredende årsaksfaktor” for at utilregnelighetstilstanden skal være ansett som følge av den.¹⁰⁶

---

¹⁰⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 105 og 106.

¹⁰¹ Se blant annet Rt-2010-346 avsn. 13-14.

¹⁰² Grøndahl og Stribeck (2015) s. 189, forfatters egen erfaring fra klinikk.

¹⁰³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 230.

¹⁰⁴ *Ibis*. s. 230.

¹⁰⁵ *Ibid.* s. 230 påpeker også dette.

¹⁰⁶ Se blant annet Rt-1983-9 s. 10.

Et eksempel der samvirkende årsaker medførte en utilregnelighetstilstand er Rt-1977-1354, der gjerningspersonen hadde stukket sin kone med en samekniv. Mannen var i en bevisstløshetstilstand (tidligere ordlyd), der han i forkant hadde ruset seg på alkohol, var i en psykisk konfliktstilstand med sjalusi og hadde fått et slag mot hodet. De sakkyndige i saken uttalte at tilstanden kunne være utløst av alle de tre årsakene, og at én årsak neppe kunne medført tilstanden alene. På den bakgrunn ble ikke rusinntaket ansett som den fremtredende årsaksfaktor, og straffen ble satt ned etter straffeloven av 1902 § 56. Selv om dommen gjaldt årsakskravet i forbindelse med straffenedsettelse, vil årsakskravet i tilregnelighetsvurderingen være tilsvarende.¹⁰⁷

Ved samvirkende årsaker kan det være krevende å skille de ulike årsakene fra hverandre, og vurdere om det er rusen som er den fremtredende årsaksfaktor. Ettersom det er handlingstidspunktet som er avgjørende, og ikke domstidspunktet, kreves det at lovanvenderen vurderer en hendelse tilbake i tid – noe som kan gjøre vurderingen vanskelig. Videre er det er ikke alltid tiltalte selv er klar over alle faktorer som kan påvirke sinnstilstanden, for eksempel Rt-1978-1306 der tiltalte ikke var klar over at han hadde en hjerneskade som påvirket reaksjonen på rus.¹⁰⁸

5.3 Selvforskyldt rus

Ordlyden “selvforskyldt” tilsier at *rusen* må være påført med viten og vilje. Bestemmelsen krever ikke at utilregnelighetstilstanden er selvforskyldt, kun rusen. Det fremkommer av forarbeidene at vedkommende må bevisst og frivillig ha inntatt rusen, samt klandres for at rusen oppsto.¹⁰⁹ Høyesterett har uttalt at dette kan være tilfeller der vedkommende frivillig drikker så store mengder alkohol at han eller hun må regne med å miste kontroll over seg selv.¹¹⁰ Etter rettspraksis anses frivillig inntak av rus som hovedregel for selvforskyldt, og det skal *særlige omstendigheter* til for å anta det motsatte.¹¹¹ Det er følgelig en lav terskel for å anse rusen som selvforskyldt.

---

¹⁰⁷ Se blant annet Rt-1991-1249 der Høyesterett uttaler at man sto ovenfor en vurdering som tilsvarte tilregnelighetsvurderingen etter straffeloven av 1902 § 45 om bevisstløshet er “en følge” av selvforskyldt rus.

¹⁰⁸ Dommen kommer jeg tilbake til i kapittel 5.3.

¹⁰⁹ Prop. 154 L s. 108.

¹¹⁰ Rt-2008-1393 avsn. 15.

¹¹¹ Se blant annet *ibid.* avsn. 15.

Rusinntaket omfatter bare tilfeller der vedkommende frivillig og bevisst har inntatt rusmidler. For de tilfeller der vedkommende ikke har trodd at han eller hun inntok rus, *med rette*, kan vedkommende ikke straffes. Dette var tilfellet i Rt-1977-644, der tiltalte drakk lime, is og vodka, men trodde at det kun var lime, is og vann. Høyesterett kom til at tiltalte ikke kunne klandres for det, og vektla at smaksforskjellen var liten og at tiltalte fikk drinken servert. I dommen inntatt i Rt-2008-1393, derimot, ble resultatet annerledes. I saken hadde en kvinne drukket vodka tilsatt sitronsmak, i den tro av at det var sitronbrus. I forkant hadde imidlertid kvinnen drukket en treliters vinkartong med en venninne, noe Høyesterett anså alene å være tilstrekkelig for å oppfylle kravet om selvforskyldt rus.

Bestemmelsens ordlyd “rus” er vid og omfatter alle type rusmidler, uavhengig av lovlighet og konsumeringsmetode. Det fremkommer av forarbeidene at bestemmelsen gjelder “rus fremkalt ved alkohol eller andre midler”,¹¹² og skiller heller ikke mellom type rusmiddel. Høyesterett har gitt uttrykk for at rus foreligger dersom vedkommende mangler “den fulle kontroll over seg selv” etter å ha inntatt rusmidler.¹¹³ Det fremkommer av juridisk teori at det avgjørende for om et stoff skal klassifiseres som rus i denne sammenheng er at det er *egnet* til å fremkalle rus, og faktisk har gjort det i det konkrete tilfellet.¹¹⁴

Loven skiller ikke mellom klassiske rusmidler og medisiner, og kan også omfatte en blanding av medisiner og rus. Dersom tiltalte kan klandres for rustilstanden, som har oppstått ved blanding av medisiner og rusmidler, vil rusen være ansett selvforskyldt. Et eksempel er Rt-1985-14, der tiltalte gikk på epilepsimedisiner og hadde blitt advart mot å drikke alkohol. Selv om det ikke var holdepunkter for at tiltalte forstod at kombinasjonen av alkohol og medisiner kunne medføre en bevisstløshetstilstand, kom retten til at rusen var selvforskyldt fordi han hadde drukket et kvantum alkohol som *i seg selv* var tilstrekkelig for beruselse. I dommen presiserte Høyesterett at det avgjørende er om rusen er selvforskyldt, og at virkningen av alkoholinntaket ble forsterket på grunn av medisin ikke kan medføre straffrihet.

Rus kan deles inn i typisk og atypisk. Mens typisk rus innebærer gradvis tap av kontroll og hemninger i takt med inntaket, så kjennetegnes atypisk rus med plutselige og kraftige endringer i bevissthets.¹¹⁵ Enkelte er mer disponerte for atypisk rus, men også personer som

---

¹¹² Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 220.

¹¹³ Rt-1983-202 s. 204.

¹¹⁴ Se blant annet Slettan (1991) og Grønning og Myklebust (2018) s. 73 med videre henvisning.

¹¹⁵ Se blant annet utilregnelighetsutvalgets definisjon i NOU 2014:10 s. 156.

ellers reagerer normalt på rus kan reagere atypisk, for eksempel ved sykdom, trøtthet og sterkt sjelelig press. Loven skiller ikke mellom de to typene rus, og det avgjørende er om selve rusen er selvforskyldt – ikke virkningene av den.

Dommen inntatt i Rt-1983-202 gjaldt et tilfelle av atypisk rus, der tiltalte ble bevisstløs etter å ha drukket “et kvantum som var egnet til å bli beruset av, men ikke overstadig beruset”. Selv om tiltalte ikke kunne regne med at konsumet skulle medføre slik reaksjon han hadde, ble rusen ansett for å være selvforskyldt. Motsatt var tilfellet i Rt-1978-1306, der tiltalte ble bevisstløs etter å ha drukket tre enheter. Alkoholens tiltalte drakk etter at tilstanden oppsto ble ikke ansett selvforskyldt. Årsaken var fordi reaksjonen delvis skyldtes en hodeskade tiltalte ikke var klar over. Alkoholkonsumet etter at bevisstløsheten var inntrådt kunne derfor ikke anses uforskyldt. Selv om loven ikke skiller mellom typisk og atypisk rus, kan atypisk rus lettere bli ansett for ikke å være selvforskyldt.¹¹⁶

5.4 Unntak dersom “særlige grunner” tilsier det

Ved lovendringen i oktober 2020 ble det lagt til et unntak fra straffansvar ved selvforskyldt rus der “særlige grunner tilsier det”. En naturlig forståelse av “særlige grunner” er at det må foreligge spesielle omstendigheter, men ordlyden gir ingen veiledning om hvor spesielt et tilfelle må være for å nå opp til terskelen av særlige grunner. Departementet uttaler at den snevre unntaksregelen skal avhjelpe tilfeller der bestemmelsen kan slå urimelig ut.¹¹⁷ Det uttales i forarbeidene at unntaket kan komme til anvendelse ved manglende erfaring med rus, og oppstiller et eksempel der en ung person for første gang inntar alkohol, havner i en psykose og utfører en ulovlig handling.¹¹⁸ Forarbeidene fremholder videre at unntaket også kan komme til anvendelse ved atypisk rus, der det er inntatt større mengder alkohol enn det som i dag er akseptert som uforskyldt i rettspraksis, men likevel et alminnelig akseptert kvantum, eller tilfeller ved blanding av medisiner og rus, der tiltalte ikke var klar over at medikamentet kan medføre nedsatt toleranse for alkohol.¹¹⁹

Eksemplene fra forarbeidene er forhold som tidligere kunne påvirke vurderingen av “selvforskyldt”, og som nå kan tenkes å være flyttet over til vurderingen av om “særlige

---

¹¹⁶ Jf. Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s. 24, omtalt i Eskeland (2018) s. 353.

¹¹⁷ Innst. 296 L (2018-2019) s. 4.

¹¹⁸ Prop. 154 L (2016-2017) s. 230.

¹¹⁹ Ibid. s. 230.

grunner” tilsier straffrihet. Likevel kan det tenkes tilfeller der rusen er selvforskyldt, men det likevel foreligger særlige grunner som tilsier straffrihet. Forarbeidene nevner et eksempel der lovbrøteren ikke har vært klar over at han eller hun reagerer atypisk på alkohol, men har inntatt slike mengder at rusen må anses selvforskyldt.¹²⁰ Et slikt tilfelle kan, etter omstendighetene, falle inn under unntaket om “særlig grunner”.

Forarbeidene uttaler at type straffeovertrødelse også kan være relevant ved spørsmål om “særlige grunner” tilsier straffritak. Dersom tiltalte blir utilregnelig som følge av rusinntak og deretter foretar integritetskrenkelser, for eksempel voldtekt, vil prevensjonshensynet og hensynet til fornærmede tale for straffansvar.¹²¹ At slike forhold spiller inn, er vanskelig forenelig med hensynene bak bestemmelsen. Dersom vedkommende i utgangspunktet ville ha falt inn under “særlige grunner” som tilsa straffrihet, for eksempel på grunn av alder og manglende erfaring med rus, synes det lite naturlig at vedkommende likevel skal straffes basert på den konkrete handlingen vedkommende gjorde i en utilregnelighetstilstand. Å straffe vedkommende på grunn av hensynet til fornærmede synes å bygge på begrunnelsen bak straffereglene om “rimelighet og sosial ro”, og ikke skyldhensyn. Uttalelsen kan imidlertid forstås ut fra begrunnelsen bak ordlydsendringen i 1929, der bestemmelsen var ment å ramme de typiske seksualforbrytelsene.¹²² Selv en seksuallovbrøter som er ung og uerfaren med rus, skal ikke kunne unnskylde seg med at vedkommende på gjerningstidspunktet var i en utilregnelighetstilstand som følge av rusinntak.

5.5 Kritisk analyse

5.5.1 Skyldprinsippet

Unntaket om straffansvar ved selvforskyldt rus er særlig problematisk i relasjon til skyldprinsippet.¹²³ Slik forarbeidene uttaler kan det argumenteres for at det er liten grad av forholdsmessighet for det vedkommende kan klandres for, altså inntak av rusmidler, og den strafferisiko vedkommende løper.¹²⁴ Dette har også Andenæs tatt til orde for (i relasjon til den

---

¹²⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 107.

¹²¹ Ibid. s. 109.

¹²² Se kapittel 4.3.2.

¹²³ Se kritikk av den tidligere bestemmelsens relasjon til skyldkravet blant annet i Bratholm (1980) s. 310-312, Eskeland (2018) s. 359, Matningsdal (2015) s. 184 og Groning og Myklebust (2018) s. 82 flg.

¹²⁴ Prop. 154 L (2016-2017) s. 110.

tidligere regelen), og skriver at det gjerningsmannen kan bebreides for er at han har ruset seg, hva han deretter foretar seg i bevisstløs tilstand rår han ikke over: “i det ene tilfellet sovner han stille og fredelig, og går da fri for enhver straff; i det annet tilfelle dreper han et mennesket og skal straffes for forsettlig drap”.¹²⁵ På samme måte kan det synes urimelig der to personer ruser seg på det samme og havner i en utilregnelighetstilstand, men bare den ene utfører en straffbar handling og derfor anses straffansvarlig. Etter skyldsynspunktet er de begge like klanderverdige, ettersom de begge selvfor skyldt har ruset seg. Tidspunkt for fastsettelse av klanderverdighet er problematisk, ettersom det settes til rusinntaket og ikke utførelsen av den straffbare handlingen. På bakgrunn av dette ville det vært mer forenelig med skyldkravet å ikke straffe de som utfører en handling i en utilregnelighetstilstand, uavhengig av om tilstanden var utløst av selvfor skyldt rus eller ikke.

En av begrunnelsene bak lovrevisjonen i 1929 var alkoholpolitiske hensyn¹²⁶, og uttalelser i forarbeidene etter lovendringen i 2020 tyder på at alkoholpolitiske hensyn i stor grad også har preget regelutformingen i dag. I forarbeidene uttaler departementet at de ikke godtar utvalgets forslag om å fase ut det tidligere første punktum om selvfor skyldt rus da det kunne virke “støtende” og “i konflikt med den alminnelige rettsbevissthet”.¹²⁷ Unntakene i fjerde ledd er i stor grad preget av samfunnets holdning til rus, der det kommer tydelig fram at rus er et farlig stoff og man skal klandres for sine handlinger utført i ruspåvirket tilstand.

Det kunne imidlertid medført uheldige konsekvenser dersom handlinger begått i utilregnelighetstilstander som følge av rus *ikke* skulle medført straff. I så tilfelle kan lovreglene medføre at gjerningspersoner får et “fripass” til å utøve ulovlige handlinger ved å ruse seg før handlingsutøvelsen. Hvorvidt gjerningspersonen ruset seg med vilje for å begå den straffbare handlingen eller ruset seg uten slik intensjon, vil være et vanskelig bevissspørsmål.¹²⁸ Dersom ulovlige handlinger i ruspåvirket tilstand skulle medført straffrihet kan det medføre at flere ruser seg før planlagte straffbare handlinger, eller hevder at de var så ruset at de ikke husker noe – som igjen kan øke antall utøvde straffbare handlinger.

---

¹²⁵ Andenæs (2016) s. 316.

¹²⁶ Se kapittel 4.3.2.

¹²⁷ Prop. 154 L (2016-2017) s. 106, også uttalt i forbindelse med revisjonsforslaget i Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s. 38.

¹²⁸ Slik bevisvurdering forelå det ved den gamle utilregnelighetsregelen i straffeloven av 1902, noe som er årsaken til at bestemmelsen endret seg, jf. NOU 2014:10 s. 149.

5.5.2 Likhetsprinsippet

Likhetsprinsippet innebærer at like tilfeller skal behandles likt. For utilregnelige lovbrøyttere skulle dette innebære at ingen utilregnelige lovbrøyttere er strafferettslige ansvarlige, uavhengig av hvordan utilregnelighetstilstanden oppstod. Loven inneholder imidlertid regler om at den som blir utilregnelig som følge av selvforskyldt rus, likevel kan anses strafferettslig ansvarlig. Det kan også hevdes at reglene i fjerde ledd er i strid med likhetsprinsippet ved å skille mellom personer med og uten grunnlidelser.¹²⁹

Videre kan en lovbestemmelse som byr på kompliserte bevisvurderinger hindre likebehandling. Ved krevende bevisvurderinger foreligger det en risiko for feilvurderinger, og derfor også ulik behandling av lovbrøyttere. Hvorvidt det er rusen som har ført til en utilregnelighetstilstand eller ikke, kan være vanskelig å påvise. Særlig der utilregnelighetstilstanden er en følge av samvirkende årsaksfaktorer, kan det være utfordrende å fastslå om rusen var “en fremtredende årsaksfaktor”. Dette illustreres blant annet av dommen henvist til ovenfor, Rt-1977-1354, der tiltaltes tilstand var en blanding av alkohol, psykisk konfliktilstand og slag mot hode. Flere av vurderingene som er nødvendig for å skille første og annet punktum byr også på bevisproblemer.¹³⁰

Skjønnsmessige vurderinger medfører også fare for ulik behandling av utilregnelige lovbrøyttere. Vurderingen av om “særlige grunner” skal medføre straffrihet etter § 20 fjerde ledd første punktum er en skjønnsmessig vurdering. Som nevnt sier ordlyden ingenting om hvilke tilfeller som faller inn under bestemmelsen. Forarbeidene gir heller ikke videre veiledning av hvordan unntaket skal forstås, med unntak av eksemplifisering av tilfeller som kan være aktuelle.¹³¹ Når bestemmelsene åpner for at det etter en helhetsvurdering kan være “rimelig og rettferdig” å holde gjerningspersonen straffansvarlig, er det en fare for at retten benytter utenforliggende hensyn i vurderingen.¹³²

---

¹²⁹ Se kapittel 6.5.2 for en nærmere vurdering.

¹³⁰ Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 6.5.2.

¹³¹ Blant annet atypisk rus for en ung person som bruker rus for første gang etter første pkt., og seponering av medisiner der vedkommende er tvangsmedisinert og klar over hva seponering kan medføre etter annet pkt., jf. Prop. 154 L (2016-2017) s. 230-231.

¹³² Flertallet i justiskomiteen påpeker dette i Innst. 296 L (2018-2019) s. 9.

5.5.3 Rusavhengighet

Det kan argumenteres for at unntaket i fjerde ledd bare rammer de svake i samfunnet, særlig rusavhengige. Etter første punktum skal en person som utfører en handling i en selvforskyldt rusutløst utilregnelighetstilstand som utgangspunkt straffes, med mindre “særlig grunner” tilsier straffritak. Forarbeidene presiserer at slike grunner kan være tilfeller ved atypisk rus der vedkommende drikker et alminnelig akseptert kvantum, eller ved manglende erfaring med rus der en ung person ruser seg for første gang.¹³³ Unntaket om straffritak er på mange måter rimelig, og innebærer en positiv endring av bestemmelsen. Det synes rettfærdig at en person som er ute og drikker alminnelig aksepterte mengder, reagerer atypisk og havner i en utilregnelighetstilstand, ikke skal straffes for handlinger begått i tilstanden. Unntaket om straffansvar ved selvforskyldt rus, med de eksemplene forarbeidene kommer med, kan imidlertid hevdes å bare ramme en spesielt svak gruppe i samfunnet – nemlig rusavhengige. Dersom en rusavhengig ruser seg, normalt da større mengder enn en ikke-rusavhengig vil gjøre, faller vedkommende ikke inn under straffrihetsunntaket i første punktum. Når forarbeidene presiserer at en atypisk reaksjon på rus bare kan omfattes av straffrihetsunntaket når vedkommende drikker et alminnelig akseptert kvantum¹³⁴, utelukker det mennesker som er avhengige av rusmidler og må få i seg større kvantum enn det som er akseptert for å holde abstinenser i sjakk. Dette kan tyde på en ruspolitikk der det åpnes opp for at vanlige mennesker ruser seg, mens rusavhengige kan straffes for det.

Samtidig kan det medføre uheldigheter dersom rusavhengige skulle være unntatt straffansvar, fordi de ikke kan avstå fra rus på grunn av avhengighet. Dette kan både medføre uheldige signaler om at det skal “lønne seg” å være rusavhengig, samt et stort bevismessig problem der man må sette en grense for hvem som regnes som rusavhengige og ikke.¹³⁵

---

¹³³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 230.

¹³⁴ Ibid. s. 230.

¹³⁵ Det kan her trekkes paralleller til Arbeiderpartiets forslag om avkriminalisering av rus for “tunge rusavhengige”, der det har vakt kritikk blant annet på grunn av at forslaget tilgodesetter tunge rusavhengige og grenseproblematikk om hva som er “tunge” rusavhengige og ikke. Skillet har også vært hevdet å være i strid med likhetsprinsippet.

5.5.4 Flere syke i fengsel?

Endringen i strl. § 20 fjerde ledd første punktum medfører en innsnevring av utilregnelige lovbrøyttere som kan straffes, ved å innføre straffritak der "særlige grunner" tilsier det. Bestemmelsen åpner med andre ord for at færre utilregnelige lovbrøyttere kan havne i fengsel. Ettersom bestemmelsens første ledd gjelder utilregnelige lovbrøyttere med en forbigående utilregnelighetstilstand, er den ikke ment å ramme de med varige grunnleggende psykiske diagnoser. Etter en korrekt anvendelse av første punktum skal den bare ramme de som er forbigående utilregnelige, med årsak i rus, og skal ikke medføre at gjerningspersoner med grunnlidelser havner i fengsel. Likevel viser forskning at det er flere med grunnleggende psykiske lidelser i fengsel.¹³⁶

Hvorvidt et fengselsopphold er skadelig for en rusavhengig, ut fra et behandlingssynspunkt, er omdiskutert. Etter hol. § 3-9 skal kommunen ha tilbud om helse- og omsorgstjenester for de innsatte. Helsehjelp innebærer blant annet hjelp til håndtering av rusproblemer og rusmestring. På den ene siden medfører fengselsopphold en form for kontroll av helsehjelpen, der det vil være enklere å kontrollere og følge opp de innsatte under behandling. På en annen side er det uklart hvorvidt behandling preget av bevegelsesfrihet, følelser av tvang og overvåkning, har like god effekt som behandling utenfor fengsel.¹³⁷ Ettersom etterspørsel av rus er høyt i norske fengsler, fordi en stor andel av innsatte ruser seg, kan også innsatte introduseres for rus og nye rusmidler i fengsel.¹³⁸

Innføringen av unntak fra straffansvar ved selvforskyldt rus der "særlige grunner" tilsier det medfører en forbedring av reglene, ved at det kan tas hensyn til tilfeller der det er urimelig å straffe vedkommende. Likevel innehar regelen fortsatt utfordringer ved at rusavhengige kan få fengselsstraff, i tilfeller der det er mer hensiktsmessig med hjelp i institusjon.

---

¹³⁶ Se kapittel 3.3 om antall innsatte med ruslidelser og psykiske lidelser. Forskningen avklarer ikke hvorvidt de innsatte var utilregnelige på gjerningstidspunktet, og ble dømt til fengsel etter unntaket i strl. § 20 fjerde ledd (før endringen).

¹³⁷ Se blant annet Mjåland (2015) som problematiserer dette.

¹³⁸ Se kapittel 3.3 der jeg omtaler dette nærmere.

6 Nærmere analyse av § 20 fjerde ledd annet punktum

6.1 Oversikt

Paragraf 20 fjerde ledd annet punktum fastsetter at “[den] som har en vedvarende tilstand som nevnt i annet ledd bokstav a og som selvforskyldt fremkaller en utilregnelighetstilstand, kan straffes dersom særlige grunner tilsier det.”

I dette kapittelet skal jeg ta for meg den nye setningen i strl. § 20 fjerde ledd. Først skal jeg gjennomgå de ulike vilkårene, samt belyse ulikhetene til første punktum. Deretter skal jeg rette kritiske bemerkninger til bestemmelsen, der reglene særlig kritiseres i relasjon til skyld- og prevensjonshensyn, likhetsprinsippet og menneskene bestemmelsen særlig kan ramme.

6.2 Vedvarende utilregnelighetstilstand

Paragraf 20 fjerde ledd annet punktum krever at utilregnelighetstilstanden er en “sterkt avvikende sinnstilstand” etter § 20 annet ledd bokstav a.¹³⁹ Videre kreves det at tilstanden er “vedvarende”. Ordlyden tilsier at tilstanden er varig og kronisk. Det fremkommer av forarbeidene at ordlyden omfatter personer med grunnlidelser som har et aktivt sykdomsutbrudd,¹⁴⁰ og bestemmelsen avgrenses følgelig mot forbigående rusutløste psykoser (som reguleres av første punktum). Det kreves at vedkommende er i tilstanden på gjerningstidspunktet, altså i et sykdomsutbrudd, og det er ikke tilstrekkelig at gjerningspersonen er diagnostisert med en grunnlidelse. Selv om vedkommende har en grunnlidelse, vil vedkommende kunne være psykotisk periodevis, samt at sykdommen kan holdes i sjakk av medikamenter.

6.3 Selvforskyldt utilregnelighet

Utilregnelighetstilstanden må være “selvforskyldt”. Ordlyden er lik den i første punktum, og tolkes også som noe vedkommende med viten og vilje har påført seg. Til forskjell fra første

---

¹³⁹ Se kapittel 4.1.1 for nærmere beskrivelse av tilstanden.

¹⁴⁰ Prop. 154 L (2016-2017) s. 231.

punktum er det her ikke *rusen* som må være selvforskyldt, men selve *utilregnelighetstilstanden*. Bestemmelsen oppstiller ikke hvordan utilregnelighetstilstanden skal være påført, og kan omhandle rusinntak, seponering av medisiner og annet.

Ved *rusinntak* er det ikke tilstrekkelig at vedkommende selvforskyldt har ruset seg, men det må påvises at vedkommende har ruset seg vel vitende om at det kan medføre en utilregnelighetstilstand. Det fremkommer av forarbeidene at det må foreligge særlige grunner som tilsier at tiltalte burde ha forstått at rusen kunne resultere i en utilregnelighetstilstand, for eksempel der vedkommende ruser seg, vel vitende om at han er særlig sårbar for psykoser, eller der vedkommende tidligere har havnet i en utilregnelighetstilstand ved rusinntak.¹⁴¹

Bestemmelsen omfatter også tilfeller der vedkommende har havnet i en utilregnelighetstilstand ved *seponering*¹⁴² av medisiner, som vanligvis holder en psykisk sykdom i sjakk. Forarbeidene presiserer at man skal være forsiktig med å tilegne straffeansvar i slike tilfeller, og viser til at flere aktører fra helsesektoren gir uttrykk for at mange pasienter har manglende innsikt og behandlingsmotivasjon, og at seponering av medisiner kan være en del av den psykiske lidelsen.¹⁴³ Det vises til at det kan være mange legitime grunner for å seponere medisiner, noe som bør tilsi straffritak i slike tilfeller. I motsatt fall kan lovverket medføre en form for tvangsmedisinering, noe forarbeidene uttaler at står i motstrid med viljen om å styrke rettssikkerheten til pasienter i psykisk helsevern som motsetter seg behandling, og pasienters selvbestemmelsesrett.¹⁴⁴

Ordlyden begrenser ikke virkeområdet kun til å omfatte utilregnelighetstilstander som følge av rus og seponering, og gjelder etter sin ordlyd alle handlinger som anses selvforskyldt å fremkalle en utilregnelighetstilstand. Forarbeidene oppstiller et eksempel fra en tidligere dom der en bilfører med diabetes fikk hypoglykemi¹⁴⁵ og frontkolliderte med motgående kjøretøy. Bilføreren ble dømt til uaktsomt drap fordi han kunne bebreides for å ha kommet i tilstanden. Forarbeidene uttaler at slike tilfeller kan falle inn under dagens bestemmelse i lovens fjerde

---

¹⁴¹ Ibid. s. 231.

¹⁴² Seponering betyr å avslutte en behandling, f.eks. slutte å ta medisiner, jf. Vennerød (2020).

¹⁴³ Prop. 154 L (2016-2017) s. 110.

¹⁴⁴ Ibid. s. 110.

¹⁴⁵ Hypoglykemi er unormal lav konsentrasjon av sukker i blodet, og kan medføre føling og sjokk, jf. Vaaler (2018).

ledd annet punktum, og det vil ikke bli behov for å strekke gjerningsbeskrivelsen i de enkelte straffebud så langt som i den omtalte saken.¹⁴⁶

6.4 Krav om at “særlige grunner” tilsier straffansvar

For å kunne straffe en som har en “vedvarende [...] sterkt avvikende sinnstilstand og som selvforskyldt fremkalte utilregnelighetstilstanden”, må det foreligge “særlige grunner”.

Særlige grunner kan foreligge både ved rus- og seponeringstilfellene, noe som gjennomgås i det følgende.

Ved *rustilfellene* eksemplifiserer departementet et tilfellet der en person ruser seg, vel vitende om at vedkommende har en sårbarhet for psykoser.¹⁴⁷ Videre fremgår det av forarbeidene at heller ikke rusmiddelavhengighet bør kunne påberopes som frifinnelsesgrunn for lovbrudd begått i utilregnelighet.¹⁴⁸ Departementet mener likevel at selv om rusmisbrukere bør kjenne til at en årrekke med rusinntak til slutt kan resultere i en utilregnelighetstilstand, selv om det tidligere ikke har gjort det, bør det noe mer til før straffansvar inntreer og at det bør kun skje der subjektive omstendigheter tilsier at personen burde forstå at hans rusbruk kunne resultere i en utilregnelighetstilstand.¹⁴⁹ Forarbeider eksemplifiserer et slikt tilfelle der en rusavhengig tidligere har kommet i en utilregnelighetstilstand ved inntak av rusmidler og kjenner risikoen for å utløse psykose.¹⁵⁰ I forarbeidene uttaler departementet at det foreligger større bebreidelse ved aktivt rusinntak enn ved seponering.¹⁵¹

Ved *seponeringstilfellene* eksemplifiserer forarbeidene et tilfelle av “særlige grunner” der vedkommende tidligere har blitt psykotisk ved seponering, er tvangsmedisinert, legen har klart sagt ifra at seponering kan medføre nye psykoser, samt at vedkommende på tidspunktet er frisk og har vurderingsevne i behold.¹⁵² Selv om eksempelet tydelig viser et tilfelle det er rimelig å straffe vedkommende, kan det stilles spørsmål om slike tilfeller i det hele tatt foreligger. Dersom vedkommende er frisk og har vurderingsevne i behold kan det synes kunstig at vedkommende i en slik situasjon velger å seponere medisiner, vel vitende om at det

---

¹⁴⁶ Prop. 154 L (2016-2017) s. 112.

¹⁴⁷ Ibid. s. 111.

¹⁴⁸ Ibid. s. 111.

¹⁴⁹ Ibid. s. 111.

¹⁵⁰ Ibid. s. 111.

¹⁵¹ Ibid. s. 111.

¹⁵² Ibid. s. 110.

kan medføre en utilregnelighetstilstand. Videre vil det være særlig vanskelig å påvise at vedkommende er frisk og har vurderingsevne i behold i en slik situasjon. Det vil ofte være friske pasienter som velger å opprettholde medisineren, ettersom de forstår sykdommen sin og hva det kreves for at den skal holdes stabil. Seponering av medisiner for de som har en grunnlidelse kan nettopp være et symptom på et nytt psykotisk utbrudd.¹⁵³ Eksempelet i forarbeidene viser at adgangen for å gjøre unntak fra utgangspunktet om straffritak ved utilregnelighetstilfellene er snever i seponeringstilfellene.

6.5 Kritisk analyse

6.5.1 Skyld- og prevensjonshensyn

Bestemmelsene i strl. § 20 fjerde ledd er problematisk i relasjon til skyldprinsippet.¹⁵⁴ Sammenlignet med strl. § 20 fjerde ledd første punktum, kan annet punktum sies å være noe mer i harmoni med skyldprinsippet. Ettersom det etter annet punktum er selve *utilregnelighetstilstanden* som skal være selvforskyldt, og ikke bare *rusinntaket* (slik det er etter første punktum), skal det mer til for at en utilregnelighetstilstand anses selvforskyldt ved rusinntak etter annet punktum. Likevel kan det rettes innvendinger mot forholdsmessigheten mellom rusinntaket og straffen *også* etter regelen i annet punktum. Selv om vedkommende er skyldig i å ha havnet i utilregnelighetstilstanden, er vedkommende ikke direkte ansvarlig for *handlingene* utført i utilregnelighetstilstanden. For eksempel kan man tenke seg tilfeller der to personer med en grunnlidelse ruser seg, vel vitende om at det kan medføre en utilregnelighetstilstand, og havner i en vedvarende utilregnelighetstilstand. Begge opplever hallusinasjoner og vrangforestillinger, men kun for den ene resulterer dette i utførelse av en straffbar handling. Begge har like mye skyld i å ha havnet i tilstanden, men kun den ene straffes.

Skyldprinsippet kan også sies å være problematisk der bestemmelsen rammer rusavhengige.¹⁵⁵ Som vist til ovenfor nevner forarbeidene at rusavhengige som tidligere har havnet i utilregnelighetstilstander ved rusinntak, og som kjenner til risikoen for å utløse psykose, kan falle inn under unntaket i fjerde ledd annet punktum. Det kan imidlertid stilles

---

¹⁵³ Innst. 296 L (2018-2019) s. 4.

¹⁵⁴ Se kapittel 5.5.1, der skyldprinsippet blir vurdert i relasjon til første punktum.

¹⁵⁵ I kapittel 6.5.3 kritiserer jeg at bestemmelsen særlig rammer rusavhengige.

spørsmål til hvorvidt en rusavhengig person kunne handlet annerledes, ved å la være å ruse seg. I forarbeidene gir Oslo universitetssykehus ved Seksjon psykosebehandling uttrykk for at utvalget tar for lett på rusavhengighetsproblemene, og uttaler at evnen til å ta ansvar for egne handlinger er særlig redusert ved rusavhengighet.¹⁵⁶ Dersom man benytter hjerneskademodellen for å forklare rusavhengighet, som innebærer at avhengigheten er en hjernesykdom der vedkommende ikke har et reelt valg om å avstå fra rus,¹⁵⁷ vil den rusavhengige ikke kunne handlet annerledes i en slik situasjon.

Rusavhengiges mangel på valgmulighet ved rusinntak svekker også bestemmelsens begrunnelse om prevensjonshensyn. Forarbeidene stiller spørsmål ved den preventive effekten av loven, all den tid den rammer personer med sammensatte, kroniske lidelser og avhengighetsproblematikk, og trekker særlig fram vanskeligheten av å vurdere rus- og seponeringstilfeller.¹⁵⁸ Nettopp for personer med avhengighetsproblematikk kan frykten for straff overskygges av trangen til rus. Selv om rusavhengige er klar over at bruk av rus kan medføre en utilregnelighetstilstand, vil behovet for rus være så stort at de tar risikoen – eller ikke foretar en avveining i det hele tatt. Videre kan det å havne i en utilregnelighetstilstand for de aller fleste alene ha en avskrekkende effekt, uavhengig av om vedkommende utfører en kriminell handling i tilstanden eller ikke. De som gjentatte ganger havner i utilregnelighetstilstander kan hevdes å være mennesker som ikke er klar over sine handlinger og deres konsekvenser, og derfor heller ikke kan sies å “selvforskyldt” ha fremkalt tilstanden.

6.5.2 Likhetsprinsippet

Det kan stilles spørsmål til om skillet mellom “forbigående” og “vedvarende” utilregnelighetstilstander medfører likebehandling. Etter dagens bestemmelse er vilkårene og utgangspunktet om straffansvar ulikt for utilregnelige gjerningspersoner med og uten en grunnlidelse. Dette medfører at to personer kan være like skyldige i å innta rus og havne i en utilregnelighetstilstand, mens bare den ene straffes for handlingen. På en annen side er personer med grunnlidelser mer tilbøyelige for å havne i psykoser, sammenlignet med de uten grunnlidelser. Dette innebærer at personer med grunnlidelser har noen begrensninger, for eksempel ved rusinntak, på grunn av deres særlige disposisjon for psykoser. Likevel synes det

---

¹⁵⁶ Prop. 154 L (2016-2017) s. 101.

¹⁵⁷ Se kapittel 3.2 med nærmere forklaring av modellene.

¹⁵⁸ Prop. 154 L (2016-2017) s. 110.

ikke å være en urimelig forskjellsbehandling å kreve at de som særlig er disponert for psykoser i større grad tar avstand eller begrenser bruken av rusmidler.¹⁵⁹

Krevende bevisvurderinger og skjønnsmessige vurderinger kan også utfordre likhetsprinsippet.¹⁶⁰ For det første kan det være svært krevende å fastslå hvorvidt gjerningspersonen har en “forbigående” utilregnelighetstilstand “som følge av” rusinntaket, eller om vedkommende har en “vedvarende” grunnlidelse. Enkelte symptomer på rusutløste utilregnelighetstilstander kan vanskelig skilles fra de som skyldes en underliggende grunnlidelse, samtidig som rus kan trigge psykisk lidelse og omvendt.¹⁶¹ Likhetene gjør det krevende for retten å vurdere hvorvidt det foreligger en “forbigående” eller “vedvarende” utilregnelighetstilstand. Ettersom hovedreglene for straffansvar er ulike etter første og annet punktum, vil vurderingen av tilstanden ha stor betydning for straffansvaret.¹⁶²

For det andre byr kravet om at utilregnelighetstilstanden er “selvforskyldt” på vanskelig bevisførsel. I rustilfellene vil dette være mindre problematisk, da rettspraksis har vist at frivillig inntak av rus som hovedregel anses selvforskyldt, sammenlignet med annet punktum.¹⁶³ Hvorvidt vedkommende kan sies å “selvforskyldt” ha forårsaket en *utilregnelighetstilstand*, beror i stor grad på vedkommendes oppfatning og forståelse av situasjonen på tidspunktet vedkommende foretok handlingen som senere skulle medføre en utilregnelighetstilstand, for eksempel rusinntak. Hvorvidt en person med en grunnlidelse faktisk har forstått hva rusinntak kan medføre, kan være vanskelig å påvise. Sakkyndiges oppfatning av tiltalte og vedkommendes sinnstilstand på det aktuelle tidspunktet beror i stor grad på vurdering av den tiltalte selv, og samtaler med vedkommende.¹⁶⁴ Oftere enn motsatt vil psykisk syke forsøke å fremstå som friskere enn det de egentlig er.¹⁶⁵ Det kan i slike tilfeller også være krevende å fastslå hvorvidt vedkommende faktisk har forstått konsekvensene av sine handlinger, og derfor omfattes av unntaket i annet punktum. Det kan

---

¹⁵⁹ Utvalget peker også på at en eventuell forskjellbehandling ved straffansvar for selvforskyldt utilregnelighet ikke er urimelig, jf. NOU 2014:10 s. 155.

¹⁶⁰ Se kapittel 5.5.2, der dette vurderes i relasjon til første punktum.

¹⁶¹ Se kapittel 3.2.

¹⁶² Departementet uttaler i Prop. 154 L (2016-2017) s. 106 at en av årsakene til at de viderefører regelen om selvforskyldt rus er at det kan virke prosessdrivende kun å ha en regel om selvforskyldt utilregnelighet, der det kan tenkes tilfeller der tiltalte ikke tidligere har erfaring med rus, og at kravet til selvforskyldt utilregnelighet derfor ikke er oppfylt. Her har forarbeidene imidlertid ikke tatt hensyn til at første og annet punktum ikke er anvendelig samtidig, for samme handling av samme gjerningsperson.

¹⁶³ Forarbeidene påpeker også dette, jf. *ibid.* s. 106.

¹⁶⁴ Sakkyndiges oppfatning er ikke avgjørende, men har betydning for vurderingen, jf. Prop. 154 L (2016-2017) s. 83.

¹⁶⁵ Melle (2015) s. 667.

stilles spørsmål til hvorvidt det i det hele tatt er mulig å påvise at tiltalte har hatt et “lyst øyeblikk”, uten aktiv psykose der vedkommende har vært klar over hva rusinntak kan medføre. Dersom gjerningspersonen dissimulerer¹⁶⁶ symptomer, for å virke friskere enn vedkommende i realiteten er, kan dette medføre at vedkommende blir oppfattet som uten en underliggende psykisk grunnlidelse, og derfor falle inn under første punktum. Det vil i slike tilfeller foreligge en risiko for at retten vurderer en person med en psykisk grunnlidelse feil, og tilkjenner vedkommende straffansvar. Dette kan medføre at flere syke havner i fengsel, fremfor å få den hjelpen de trenger i institusjon.¹⁶⁷

6.5.3 Rusavhengighet

På samme måte som i relasjon til § 20 fjerde ledd første punktum, kan det argumenteres for at annet punktum særlig rammer rusavhengige. Som nevnt tidligere er utgangspunktet etter annet punktum at de som begår kriminelle handlinger under selvforskyldt utilregnelighet er straffrie. Unntak, der den utilregnelige lovbrøteren likevel er straffansvarlig, foreligger der “særlige grunner” tilsier det. Uttalelser fra forarbeidene viser at rustilfellene er langt mer praktisk anvendelig enn seponeringstilfellene, der rusinntak vil lettere anses som “særlige grunner” for straffansvar.

Til forskjell fra seponeringstilfellene nevner ikke forarbeidene legitime grunner for at noen velger å ruse seg. Forarbeidene eksemplifiserer særlige grunner der en person som tidligere har kommet i en utilregnelighetstilstand ved inntak av rusmidler og kjenner til risikoen for å utløse psykose, velger å ruse seg og dermed havner i en utilregnelighetstilstand og begår en straffbar handling.¹⁶⁸ For eksempel kan det tenkes en rusavhengig som er klar over at vedkommende, med sin schizofrenidiagnose, kan utløse en psykose dersom han ruser seg. Likevel velger vedkommende, på grunn av abstinensene og trangen, å ruse seg og havner derfor i en utilregnelighetstilstand. Det kan synes at forarbeidene ikke i tilstrekkelig grad har tatt rusavhengigheten i betraktning, med den rusavhengiges manglende vurderingsevne og valgmulighet.¹⁶⁹ Forarbeidenes restriktive holdning til seponeringstilfellene, sammenlignet

---

¹⁶⁶ Dissimulere betyr å skjule eller underkommunisere sykdom eller symptomer, jf. Kåss (2021).

¹⁶⁷ Jeg kommer tilbake til spørsmålet om lovendringen medfører flere psykisk syke i fengsel i kapittel 6.5.4.

¹⁶⁸ Prop. 154 L (2016-2017) s. 231.

¹⁶⁹ Bestemmelsens relasjon til skyldkrav og rusavhengighet kritiseres i kapittel 6.5.1.

med rus, kan ha sin årsak i begrunnelsene bak rusinntaket i første punktum – nemlig samfunnets holdning til rus.

6.5.4 Flere syke i fengsel?

Endringene i strl. § 20 fjerde ledd annet punktum medfører en utvidelse av utilregnelige lovbrøyttere som kan straffes. Bestemmelsen åpner for at personer med grunnlidelser, og som selvfor skyldt havner i en utilregnelighetstilstand, kan straffes dersom særlige grunner tilsier det.

Til forskjell fra første punktum, vil utilregnelige lovbrøyttere etter annet punktum ha en grunnlidelse. Å straffe mennesker med psykiske lidelser er i strid med begrunnelsen bak utgangspunktet om straffritak for utilregnelige lovbrøyttere. Selv om utilregnelige lovbrøyttere selvfor skyldt har fremkalt en utilregnelighetstilstand, og dermed kan sies å ha utvist skyld, er straffansvar i slike tilfeller ikke forenelig med behandlingssynspunkter.

Som nevnt har innsatte krav på helsehjelp etter hol. § 3-9. Likevel har helsehjelp i fengsler vist seg å være en utfordring, og flere får ikke tilstrekkelig behandling.¹⁷⁰ Fengselsopphold kan bli en særlig belastning for psykisk syke, der et opphold kan medføre en forverring av den psykiske lidelsen. Det er derfor uheldig at bestemmelsen åpner opp for at flere psykisk syke kan havne i fengsel.

---

¹⁷⁰ Se blant annet Helmers (2010) som viser til en kartlegging ved norske fengsler der 80-95 syke innsatte ikke får den oppfølging de har behov for og Helmers (2009) som viser at psykisk syke i fengsel mangler akutthjelp, legges på isolat og flere begår selvmord.

7 Samlet vurdering og forslag til endringer

Grunntanken om at utilregnelige ikke anses strafferettslig ansvarlige stammer fra langt tilbake i tid. Unntaket om at utilregnelige lovbytere, som følge av selvforskyldt rus, kunne anses strafferettslig ansvarlige ble først innført ved lovrevisjonen i 1929. Begrunnelsen den gang var i stor grad alkoholpolitiske hensyn. Ved senere lovrevisjoner har straffansvar for utilregnelige lovbytere som følge av selvforskyldt rus vedvart. Ved endringen i 2020 gikk departementet noe bort fra den alkoholpolitiske tankegangen, da strl. § 20 fjerde ledd annet punktum åpnet for straffansvar for utilregnelige lovbytere som selvforskyldt har havnet i utilregnelighetstilstanden, uavhengig av årsaken til tilstanden. Likevel henger den alkoholpolitiske begrunnelsen igjen, all den tid lovbytere som er utilregnelige som følge av selvforskyldt rus fortsatt kan straffes etter strl. § 20 fjerde ledd første punktum.

Flere av endringene i oktober 2020 medførte etter min mening en forbedring av rettstilstanden. For det første åpner unntaket i første punktum for at lovbytere ikke anses straffansvarlige der “særlige grunner” tilsier det, for eksempel der lovbyteren er ung, uerfaren og reagerer atypisk på rus. Endringen kan medføre rimeligere avgjørelser, der det kan tas hensyn til gjerningspersonens forutsetninger og forventninger ved rusinntak. I tillegg åpner bestemmelsen for at også personer med grunnlidelser, og som selvforskyldt havner i en sterkt avvikende sinnstilstand, i unntakstilfeller kan straffes. Etter min mening er det rimelig at også personer med grunnlidelser kan straffes for samme, klanderverdige, handling som en person uten en grunnlidelse.

Det kan imidlertid rettes kritiske bemerkninger til bestemmelsen, også etter endringene. Som nevnt kritiseres bestemmelsen for å ikke være i tråd med skyldprinsippet i strafferetten. Det rettes spesielt kritikk til første punktum, ettersom bestemmelsen bare krever at *rusen* er selvforskyldt, og ikke handlingene begått i den. På samme måte kreves det ikke at handlingene utført i utilregnelighetstilstanden er selvforskyldt etter annet punktum, men det kreves at selve *utilregnelighetstilstanden* må være selvforskyldt. Ettersom det skal noe mer klanderverdighet til etter annet punktum, er denne mer i harmoni med skyldprinsippet.

Selv om bestemmelsene ikke er helt i tråd med skyldprinsippet, synes det likevel rimelig å ha en regel om straffansvar der vedkommende selvforskyldt har havnet i en

utilregnelighetstilstand og utført kriminelle handlinger. Dette begrunnes særlig med individualpreventive hensyn, hensynet til samfunnets ro og eventuelle uheldige virkninger av fritak for straffansvar for utilregnelige gjerningspersoner der tilstanden eller rusinntak er selvforskyldt.¹⁷¹ Regelen bør imidlertid kun medføre straffansvar for de mest klanderverdige tilfellene, ettersom det kan være uheldig at psykisk syke havner i fengsel, med tanke på straffens skadevirkning og behandlingssynspunkt.¹⁷²

Videre baseres kritikken også i stor grad på likhetsprinsippet, særlig i relasjon til skjønnsmessige vurderinger og bevissspørsmål. Det kan være krevende å skille mellom tilfeller der vedkommende har en grunnlidelse og ikke, henholdsvis “vedvarende” og “forbigående” utilregnelighetstilstander. Som nevnt er dette avgjørende for om det er første eller annet punktum i fjerde ledd som er aktuelt. Det kan også synes urimelig at loven skiller mellom utilregnelige lovbrøtere som har en grunnlidelse og ikke, der de skal straffes ulikt (eller bare én straffes) ved utførelse av samme handling.

Mitt forslag til ordlydsendring er følgende;

“Den som selvforskyldt havner i en utilregnelighetstilstand som nevnt i annet ledd bokstav a og b, kan straffes dersom særlige grunner tilsier det”.

Til forskjell fra dagens ordlyd skiller forslaget ikke mellom forbigående og vedvarende utilregnelighetstilstander. Bestemmelsen krever videre at lovbrøteren *selvforskyldt* havner i en *utilregnelighetstilstand*, og medfører at det alene ikke er tilstrekkelig selvforskyldt å innta rus – som etter dagens første punktum er tilstrekkelig for straffansvar. Ved å fjerne skillet mellom forbigående og vedvarende utilregnelighetstilstander, avhjelper dette noe av bestemmelsens disharmoni med skyldkravet, det noe urettferdige skillet mellom utilregnelige lovbrøtere som har grunnlidelser og ikke, samt den kompliserte bevisvurderingen. Forslaget gjelder tilfeller der man selvforskyldt havnet i en utilregnelighetstilstand, uavhengig av hvordan tilstanden oppsto.

---

¹⁷¹ Se forarbeidenes begrunnelse bak reglene i kapittel 4.3.4 og mine bemerkninger til eventuelle uheldige konsekvenser ved ikke å ha regler om straffansvar for utilregnelighetstilstander som følge av selvforskyldt rus i 5.5.1.

¹⁷² Se kapittel 3.3, der jeg redegjør for omfanget av innsatte med psykiske lidelser og ruslidelser, samt kapittel 5.5.4. og 6.5.4. der jeg ser på hvorvidt endringene medfører flere syke i fengsel og hvorfor dette kan være uheldig.

Etter forslaget er utgangspunktet fritak fra straffansvar, der det må “særlige grunner” til for at vedkommende kan straffes. Disse særlige grunnene er tilfeller der vedkommende har opptrådt spesielt klanderverdig, og kan være tilfellene forarbeidene nevner i forbindelse med dagens ordlyd.¹⁷³ Utgangspunktet er satt til fritak fra straffansvar for å framheve at kun de mest klanderverdige tilfellene skal straffes.

Likevel har forslaget fortsatt sine svakheter, særlig i relasjon til skyldprinsippet.

Vedkommende kan ikke klandres for *selve* den straffbare handlingen, men handlingen som medførte utilregnelighetstilstanden. Sammenlignet med dagens bestemmelse er forslaget mer i harmoni med skyldkravet, ettersom det er *utilregnelighetstilstanden* som må anses selvforskyldt.¹⁷⁴

Videre vil forslaget fortsatt medføre vanskelige vurderinger, blant annet spørsmålet om utilregnelighetstilstanden er “selvforskyldt”, der det må tas hensyn til personens sinnslidelse og dens historie, hvordan vedkommende havnet i en utilregnelighetstilstand og vedkommendes forutsetninger for å forstå hvorvidt handlingen kunne medføre en utilregnelighetstilstand.¹⁷⁵ Hvorvidt det foreligger ”særlige grunner” for straffansvar etter forslagets ordlyd, kan by på vanskelige vurderinger og utfordrer likhetsprinsippet.¹⁷⁶ Likevel er det hensiktsmessig å ha en skjønnsmessig ordlyd ved spørsmål om utilregnelighet, ettersom utilregnelighetstilfeller varierer stort. Etter min mening inneholder imidlertid dagens bestemmelse mer kompliserte vurderinger og bevissspørsmål enn mitt forslag medfører.

Oppsummert vil den foreslåtte ordlyden stå mer i harmoni med skyldkravet, minke bevisproblematikken og, i større grad enn før, medføre rettferdige avgjørelser.

---

¹⁷³ F.eks. der personen tidligere har blitt psykotisk etter seponering, er tvangsmedisinert, legen har gitt klar beskjed om at seponering kan medføre nye psykoser, samt at vedkommende på seponeringstidspunktet er frisk og har vurderingsevne i behold, jf. Prop. 154 L (2016-2017) s. 110.

¹⁷⁴ Se kapittel 6.5.1. der jeg forklarer hvorfor dagens § 20 fjerde ledd annet punktum om selvforskyldt utilregnelighet er mer i harmoni med skyldkravet, sammenlignet med første punktum om selvforskyldt rus.

¹⁷⁵ Ved usikkerhet rundt spørsmål om tilstanden er “selvforskyldt” blir konsekvensen at tvilen kommer tiltalte til gode, slik at vedkommende blir regnet utilregnelig. Dette er ikke en like stor konsekvens som det vil være å gjøre feilaktig vurderinger i skullet mellom forbigående og vedvarende utilregnelighet, da dette påvirker hvilken del av bestemmelsens fjerde ledd som er aktuell – og dermed kan medføre at en lovbrøyer som skulle vært straffri blir straffansvarlig.

¹⁷⁶ Fordi det medfører skjønnsmessige vurderinger, slik jeg går inn på i relasjon til dagens bestemmelse i kapittel 5.5.2 og 6.5.2.

Kilde- og litteraturliste

Lover

Almindelig borgerlig Straffelov	Lov 22. Mai 1902 nr. 10 om straff
Straffeprosessloven	Lov 22. Mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker
Straffegjennomføringsloven	Lov 18. Mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv.
Straffeloven	Lov 20. Mai 2005 nr. 28 om straff
Helse- og omsorgstjenesteloven	Lov 24. Juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester mm.

Forarbeider

Innst. 296 L (2018-2019)	Innstilling fra justiskomiteen om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet).
NOU 1974:17	Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner
NOU 1990:5	Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, straffelovkommisjonens delutredning 4.
NOU 2014:10	Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern
Ot.prp.nr.8 (1927)	Om forandringer i straffeloven
Ot.prp.nr.87 (1993-1994)	Om lov om endringer i straffeloven mv. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner)
Ot.prp.nr.90 (2003-2004)	Om lov om straff (straffeloven)

Prop. 154 L (2016-2017)	Endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet)
S.K.I (1925)	Innstilling fra den av justisdepartementet 11. Mai 1922 opnevnte komité til revisjon av straffeloven, første del.

Rettspraksis

Rt-1977-644

Rt-1977-1354

Rt-1978-1306

Rt-1983-9

Rt-1983-202

Rt-1985-14

Rt-1991-1248

Rt-2008-549

Rt-2008-1393

Rt-2010-346

Rg-2012-1153

Litteratur

Andenæs (1990)	Johs. Andenæs, <i>Strafferett og moraldanning</i> inntatt i <i>Straff, almenprevensjon og kriminalpolitikk</i> , 1990
Andenæs (2016)	Johs. Andenæs, <i>Alminnelig strafferett</i> , 6. Utg., 2016.

- BMJ Best Practice (2019) BMJ Best Practice, *Assesment of psychosis*, hentet fra <https://bestpractice.bmj.com/topics/en-gb/1066>. Sist besøkt 07.12.21.
- Bramness, Medhus, Rognli (2015) Jørgen G. Bramness, Sigrid Elisabet Medhus, Eline Borger Rognli, *Amfetaminutløst psykose eller schizofreni?* Publisert i Tidsskrift for norsk legeforening 2015.
- Bratholm (1980) Anders Bratholm, *Strafferett og samfunn*, 1980.
- Eckhoff (1997) Torstein Eckhoff, *Rettskildelære*, 5. Utg. 1997.
- Eskeland (2018) Ståle Eskeland, *Strafferett*, 5. Utg. 2018.
- Evjen mfl. (2012) Reidunn Evjen, Knut Boe Kielland, Tone Øiern, *Dobbelt opp: om ruslidelser og psykiske lidelser*, 4. Utg. 2012.
- Goldberg (2019) Anna Goldberg, David Roef, *Addiction, Capacities and Criminal Responsibility – a Comparatine Analysis* inntatt i *Law, Science, Rationality* s. 209-236, 2019.
- Gröning (2014) Gröning, *Tilregnelighet og utilregnelighet: begreper og regler*, Vedlegg 1 I NOU 2014:10 s. 404-439.
- Gröning, Husabø, Jacobsen (2019) Linda Gröning, Erling Johannes Husabø, Jørn Jacobsen, *Frihet forbrytelse og straff*, 2. Utg. 2019.
- Gröning og Myklebust (2018) Linda Gröning og Ingrid Marie Myklebust, *Intoxication and self-induced criminal incapacity in Norwegian law*, inntatt i *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice* s. 68-91, 2018.
- Grøndahl og Stridbeck (2015) Pål Grøndahl, Ulf Stridbeck, *Rettspsykiatriske beretninger – om sakkyndighet og menneskeskjebner*, 1. Utg. 2015.

- Haugen (2013) Finn Haugen, *Utilregnelighet – et innspill fra en praktiker*, inntatt i Lov og Rett, VOL 52, 7, 2013, s. 503-511.
- Helmers (2009) Ann-Kristin Bloch Helmerts, *Psykisk syke bak murene*, 2009, inntatt i sykepleien.no.
<https://sykepleien.no/2009/09/psykisk-syke-bak-murene>
- Helmers (2010) Ann-Kristin Bloch Helmerts, *80-95 innsatte uten helsetilbud*, 2010, inntatt i sykepleien.no.
<https://sykepleien.no/2010/02/80-95-innsatte-uten-helsetilbud>
- Høyer og Dalgard (2002) Georg Høyer og Odd Steffen Dalgard, *Lærebok i rettspsykiatri*, 1. Utg. 2002.
- Kjelby (2014) Gert Johan Kjelby, *En rettspolitisk vurdering av straffansvaret for alvorlig sinnslidende i norsk rett*, inntatt i Tidsskrift for strafferett 03/2014 s. 262-282.
- Kåss (2021) Erik Kåss, *dissimulasjon*, hentet fra <https://sml.snl.no/dissimulasjon>. Sist besøkt 07.12.21.
- Matningsdal (2015) Magnus Matningsdal, *Straffeloven: Alminnelige bestemmelser. Kommentartutgave*. 2015.
- Melle (2015) Karl Henrik Melle, *Rettspsykiatriske vurderinger i Ragna Aarli, Mary-Ann Hedlund og Sverre Erik Jepsens (red.), Bevis i straffesaker: utvalgte emner* s. 635-672, 1. Utg. 2015.
- Mjåland (2015) Kristian Mjåland, *Makt legitimitet og motstand: en etnografisk analyse av rus og rehabilitering i et norsk fengsel*, PhD avhandling, UiB, 2015.
- Mæland (2012) Henry John Mæland, *Norsk alminnelig strafferett*, Bergen, 2012.

- Rognli mfl. (2016) Eline Borger Rognli, Peter Krajci, Tore Willy Lie, Lars Linderoth, Lars Lien, Jørgen G. Bramness, Anne Signe Landheim, *Å skille rus og psykopati – diganoseintervjuet PRISM i norsk elektronisk versjon*, 2016.
<https://psykologtidsskriftet.no/fagessay/2016/12/skille-rus-og-psykopatologi?redirected=1>
- Slettan (1991) Svein Slettan, *Den strafferettslige betydningen av at gjerningspersonen var beruset i gjerningsøyeblikket*, JV 01/1991.
- Vaaler (2018) Stein Vaaler, *Hypoglykemi*, hentet fra <https://sml.snl.no/hypoglykemi>. Sist besøkt 07.12.21.
- Vennerød (2020) Anne Marie Vennerød, *seponere*, hentet fra <https://sml.snl.no/seponere>. Sist besøkt 07.12.21.

Forskning

- Bakken mfl. (2003) K. Bakken, A.S. Landehim og P. Valgum, *Primary and secondary substance misusers: do they differ in substance-induced and substace-independent mental disorders?* <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12554609/>
- Chilcoat og Breslau (1998) H.D. Chilcoat, N. Breslau, *Posttraumatic stress disorder and drug disorders: testing casual pathways*, 1998.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9783562/>
- Cramer (2014) Victoria Cramer, *Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte I norske fengsler* (prosjektrapport 2014-1). Oslo. Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri Helseregion Sør-Øst.
- Helseth mfl. (2005) Valborg Helseth, Tone Lykke-Enger, Trond Oskar Aamo, Jon Johnsen, *Rusmiddelscreening av pasienter i*

- alderen 17-40 år innlagt med psykose*, publisert i Tidsskrift for norsk legeforening 2005.
<https://tidsskriftet.no/2005/05/aktuelt/rusmiddelscreening-av-pasienter-i-alderen-17-40-ar-innlagt-med-psykose>
- Kessler mfl. (1996) Kessler, Nelson, McGonagle, Edlund, Frank, Leaf, *The epidemiology of co-occurring addictive and mental disorders: Implications for prevention and Service Utilization. American Orthopsychiatric Association*, 66, 17-31, 1996. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/8720638/>
- Large mfl. (2011) Matthew Large, Swapnil Sharma, Michael T. Compton, Tim Slade, Olav Nielssen, *Cannabis use and earlier onset of psychosis: a systematic meta-analysis*, 2011. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21300939/>
- Lewis (2016) Marc Lewis, *The Biology of Desire: Why addiction is not a disease*, London, 2016.
https://www.roxanarmarin.org/uploads/2/3/9/7/23979604/marc_lewis_the-biology-of-desire-why-addiction-is-not-a-disease.pdf
- McGuire mfl. (1995) P.K. McGuire, P. Jones, I. Harvey, M. Williams, P. McGuffin, R.M. Murray, *Morbid risk of schizophrenia for relatives of patients with cannabis-associated psychosis*, 1995.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7632625/>
- Medhus mfl. (2013) Sigrid Medhus, Jon Mordal, Bjørn Holm, Jørg Mørland, Jørgen G Bramness, *A comparison of symptoms and drug use between patients with methamphetamine associated psychoses and patients diagnosed with schizophrenia in two acute psychiatric ward*, 2013.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23036490/>

Mjåland (2015)

Kristian Mjåland, *Makt, legitimitet og motstand: en etnografisk analyse av rus og rehabilitering I et norsk fengsel*, UiB, doktoravhandling fra 2015.

https://www.researchgate.net/publication/344510701_Makt_legitimitet_og_motstand_En_etnografisk_analyse_av_rus_og_rehabilitering_i_et_norsk_fengsel

Regier mfl. (1990)

Regier, Farmer, Rae, Locke, Keith, Judd, Goodwin, *Comorbidity of mental disorders with alcohol and other drug abuse: Results from the ECA Study. JAMA*, 264(19), 2511-2518, 1990.

<https://jamanetwork.com/journals/jama/article-abstract/383975>